Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 6 суббота
№ 132 (13432)
1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу июнь 4-те болуп эрткен хуралынга Берлинге май 28—29 хүннеринде боол эрткен Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политтиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралының түңнелдерин чугаалажып көрген.

М. С. Горбачев баштаан совет делегацияның аңаа кылган ажылын Политбюро чүүлдүгзүнген. ВКО-нуң болгаш НАТО-нуң аразында чугаалажыышкыннарны хөгжүдеринге, Европага бот-бодунга бүзүрежилгени быжыглаарынга бараан боор, социализмниң шериг стратегиязының камгаланыкчы характерин тодаргайы-биле илергейлеп турар Варшава Керээзиниң чурттарының шериг доктриназының дугайында документини бедии-биле үнелээн болгаш деткээн.

Оларның кады шиитпирлээри делегей болуушкуннарын болгаш сорулгаларын көөрүнге акы-дуңма чурттарның чаңгыс эви Берлинге база катап илерээн. Социалистиг күрүнелерниң инициативалары-биле улуг холбалыг, делегей харылзааларында байдалдың позитивтиг-биле өскерилгенин демдеглээш, Европаның улустарын дүвүредип турар, ооң иштинде бирги черде— Европада ортумак ыракшылдың болгаш оперативтактиктиг ядролуг ракеталарны узуткаарының эргежок чугулазының, хенертен халдаарының айыылын кызыгаарлаарының айтырыгларын шиитпирлээринче угланган бо инициативаларга бодунуң харыызын барын чүктүң агартынар чылдагаан чокка саададып турарын Политбюро харадаан.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң даштыкы политиктиг кады ажылдажылгазының механизмин сайзырангайжыдар, информациялар, консультациялар солчур болгаш кады хөделиишкиниң өске-даа хевирлериниң талазы-биле ПКК-ның чөвүлел хуралының айыткан хемчеглериниң ужур-дузазының чугула боол турарын демдеглээн.

М. С. Горбачевтуң Э. Хонеккер-биле май 28-те Берлинге беседазынга чедип алган дугуржуушкунун чүүлдүгзүнген.

СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары М. С. Горбачевтуң Румыния Социалистиг Республиказе май 25—27 хүннеринде албан ёзузунуң найыралдыг аян-чорууннуң түңнелдерин, РКП-ның Чиңгине секретары, СРР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле ооң чугаалажыышкыннарының түңнелдерин чугаалажып көрген. Аян-чорук бистиң партияларывысты болгаш улустарывысты харылзаштырып турар найыралды болгаш акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын илереткен, политика, экономика, культура, эртем болгаш өске-даа талаларга советрумын харылзааларның болгаш кады ажылдажылгаларның бүгү комплекизин улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын айыткан, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге акы-дуңма ийи чурттарның идепкейлиг хөделиринге шиитпирлиин көргүскен.

Политбюронуң хуралынга атомнуг энергетиканы хөгжүдериниң техниктиг деңнелин бедидеринге, ооң озал-ондак чок болуруп хандырарынга холбашкан комплекс айтырыгларны чугаалажып көрген.

Идегелдиг болгаш камналгалыг талазы-биле бедик характеристикалыг чаа салгалдың реактор тургузугларын болгаш атомнуг станцияларын тургузар, АЭС-тениң дериг-херекселдериниң ажылдаар хуусаазын узадыр болгаш шынарын бедидер, оларның өрттен камгалалын хандырар талазы-биле сорулгаларны тодараткан. Төлевилел-шинчилел ажылдарын үндезини-биле экижидер, атомнуг станцияларның төлевилелдерин чаңгыс аайжыдар, оларны тударын сайзыраңгайжыдар, материал-техниктиг хандырар, дериглерни комплектилиг бээрин хандырар, тудуг индустриязының баазазын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни көрген. Ам ажылдап турар болгаш тудуп турар атомнуг электри станцияларынга чогуур ажылдарны боттандырарын көрген.

Он ийиги беш чылда үлетпүр демир-орук транспортунуң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле чазактың ажылдап кылган саналдарын Политбюро чүүлдүгзүнген. Чүък сөөртүлгезин башкарарының автоматчыткан системаларын нептередир база министерстволарның болгаш ведомстволарның демир-орук салбырлары-биле кады хөделиишкинин күштелдирер талазы-биле хемчеглерни айыткан. Локомотивтерниң, вагоннарның, орук машиналарының чаа хевирлерин чогаадып тургузарын, хол-биле кылыр ажылдарны кызырарын, шимчээр составты септээр объектилерни, чүък дүжүрер комплекстерни тударын, а олышкаш артык кезектерни бүдүрерин көвүдедирин көрүп турар. 1991—1995 чылдарда болгаш 2000 муң чылга чедир үеде үлетпүр демир-орук транспортун улам ыңай хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылыры эргежок чугула деп көрген.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынга прокурор хайгааралының ролюн бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалды хүлээп алган. Хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаар хүлээлгелиг күрүне органнарының системазынга ССРЭ-ниң прокуратуразының чугула черин ээлеп турарын демдеглевишаан, сөөлгү чылдарда экономика адырларынга хоойлуларны сагыырынга хайгааралдың деңнелиниң кудулааны, хамаатыларның эргелериниң болгаш эрге-ажыының чогуур камгалалы, эрге-хоойлу камгалаар органнарның ажыл-чорудулгазынга эрге нормаларының шыңгыы сагылгазы чамдыкта хандыртынмайн турганын Политбюро айыткан.

Совет хоойлуларның, күрүнениң эрге-ажыктарының, ажылчы чоннуң эргелериниң камгалалынга быжыг турзуп кем-херек үүлгедиишкиннерн болгаш корум-чурум үрээшкиннери-биле идепкейлиг демиселди чорутсун дээш прокуратураның ажылын үндезини-биле эде тургузары, ооң ажыл-чорудулгазының стилин, хевирин болгаш методтарын шиитпирлиг экижидериниң эргежок чугулазын Политбюро демдеглээн. Калбак хөй-ниитиге даянып алгаш, прокуратура бодунуң ажылын ажык-чарлыг чорукка үндезилеп чорудар, кижилерниң салым-чолун тоомча чок көөр фактылар, дужуметсиг чоруктуң илергейлээшкиннери, шүгүмчүлел кызар чоруктар, эде тургустунуушкунга болгаш ниитилелдиң мөзү-шынар талазы-биле экижидип, чурумчударынга моолдак ужураштырып турар бүгү чүүлдер-биле шиитпирлиг демисежир ужурлуг.

Министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларының база өске-даа албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш бүгү хамаатыларның хоойлулар сагыыр талазы-биле боттарының хүлээлгелерин канчаар күүседип турарынга дээштиг хайгааралды боттандырарынче, хоойлу-дүрүмнү үрээр чоруктарны чогуур үезинде илередир болгаш үзе шаварынче кол кичээнгейни мөөңнээрин прокуратура органнарынга сүмелээн. Аңаа холбаштыр прокуратура органнарынга немелде бүрүн эргелерни тывсырын чугула деп санаан.

Индияга чорып турганының база премьер-министр Р. Ганди болгаш өске-даа индий удуртукчулар-биле беседаларының дугайында А. Ф. Добрынинниң дыңнадыын дыңнаан. 1986 чылда М. С. Горбачевтуң аян-чорууннуң үезинде чедип алдынган совет-индий дугуржулгаларны амыдыралга чайгылыш чок боттандырары, ийи чурттуң улустарының чаагай чорууңга, тайбыңга болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыынга дүүштүр ССРЭ биле Индияның аразында чаңчыл болган найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам хөгжүдери болгаш быжыглаары бадыткаттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга иштики болгаш даштыкы политиканың өске-даа айтырыгларын база чугаалашкан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

◆ **КУНГРАД.** Узбекистанның рис шөлүнүң эң соңгу талакы кызыгаары болур Кара Калбактың Кунград районунуң «Раушан» совхозунуң тараажылары ол культураның сөөлгү гектарларын чаштырып дооскан. Морн мурнунда ол районга тараа культураларын ай ажыг үениң дургузунда чаштырып турган болза, бо чазын ону ийи неделя дургузунда дооскан.

Часкы хову ажылынга мындыг бедик темпилерни чедип алырынга тараа культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиңгээткени дузалаан.

Узбекистанның тараажылары бо чылын ристи 143 муң гектар шөлде чаштырган, бо чылын күрүнеге чартык миллион ажыг тонна ристи дужаар деп планнап турарлар.

◆ **ТБИЛИСИ.** Тбилисиниң «Грузглававтотранссnаб» каттыжышкынның специалистери материал-техниктиг курлавырларны хуваап үлээрин болгаш отчет, учётун тургузуп хайгааразарын электрониканың дузазы-биле боттандырып турар. Эргелеп башкарылганың автоматтыг системазы кылдынган бүгү кылыгларны учётка ап, каттыжышкынга кээп турар болгаш оон чудурупүндүрүп турар продукцияларның сангүцүн база чиг-эттиң курлавырын учетка ап, ол талазы-биле бүгү документилерни долдуруп, санаашкыннарны кылып турар. Ооң түңнелинде склад ажыл-агыйынга ажылдап турган кижилерниң саны ийи катап кызырылган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Каттыжышкынның специалистери Рустави, Кутаиси, Батуми хоорайларга база ындыг системаларны тургузарының керээлерин чарып алган.

◆ **ТАШКЕНТ.** Ташкенттиниң «Кофорт» фирма магазининде пластикадан кылган төгерик сава хааржакчыгаштарны садып алыкчылар үргүлчү ап турар. Ол саваларда ак, кызыл, кок оңнуг цементилерни савалаан. Чурттакчы чоннуң хууда ажыл-агыйынга херектиг ол продукцияны Ангрениниң тудуг материалдары кылыр комбинады бүдүрүп турар.

Чоннуң херелел бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында партия, чазактың хүлээп алгылаан доктаалдарын боттандырар дээш комбинаттың коллективи тывынгыр ёзу-биле ажылдап турар. Чонга херектиг кандыг-бир бараанны чогааткаш, ону бодунуң магазининге делгеп, садып турар. Бир эвес садып алыкчылар ону эки деп демдеглээр болза, ук бараанны массалыы-биле бүдүрер чурумну доктааткан.

КЫРГЫЛДАГА БЕЛЕТКЕЛ, ЧАЙЛАГЛААШКЫН

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарында малдың кыргылдазын болгаш чайлаглаашкынын организастаар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер дугайында айтырыгны РАҮК чөвүлелинге чугаалажып көрген. Аңаа чамдык совхозтарның директорларының болгаш кол зоотехниктериниң тайылбырын алган.

Чай келген. Бо хүннерде кыргылда пунктуларын белеткээр, хөй коданнарын, инек фермаларын чайлагладыр талазы-биле ажылдар коңчут шүшпең чорул турарын демдеглээн.

Район ниитизи-биле 70 муң ажыг хойну 7 кыргылда пунктуларынга кыргыыр. «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлыкта, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылакта, «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тейде кыргылда пунктуларын септеп, чугайлаар, дериир ажылдар эгелээн. Дөң-Терезин, Аянгаты, Хөнделең, Бижиктиг-Хая пунктуларының септелгезин удуртукчуларның чогу-биле материалдарны баш удур белеткеп албаанындан саадап турар.

Кыргылданы эгелээринге чедир кылыр өске ажылдар база хөй. Бо чылын совхозтар хөй дүгүн Черногорскиниң фабриказынга аппарып дужаар. Хөй орулганы алыр төлээде, баш удур хынамчалыг белеткенип, шынарынче кичээнгей салып, дүк класстаар кижилерни шын шилип алыры негеттинер. Мурнуку чылдарда ышкаш хойну хол хачызы-биле мергежил чок кижилерге, ылаңгыя бичии өөреникчи уругларга кыргыдар чоруктарны болдурбас, пункт бүрүзүнге электрилиг хачылар-биле ажылдап билир, арга-дуржулгалыг кижилерни дарый четчелээр херек. Ажылдаар кижилер шуптузу эмчи шинчилгезин эртери-биле даңзыны тургузуп, организастыг чорудар турбуже, бо ажылдар кайы-даа совхозтарда чоруттунмайн турар.

Кыргылда сөөлүнде мал чуур ванналарның, тускай дерип кылдынган оңгарларның ашталгазы, септелгези ам-даа кылдынмаан, чуулдага ажыглаар эм ээилдириглерни эккеп албаан. Бода болгаш шээр малдың чайлаглаашкынын организастаар талазы-биле «Хемчик» совхозта чамдык ажылдар кылдынза-даа, өске совхозтар мынчага чедир тодаргай планын безин ажылдап кылбааны хыналдадан илерээн.

«Дөң-Терезин» совхозтуң сүт-бараан фермазының Эдегей деп черде чайлаан эрткен күзүн-не ээп кааптканындан кылдынган бүгү чүүлдер, электри шутуму үрелген, электромоторну тоймаглап каапкан.

Шак мындыг байдал «Шекпээр» совхозтуң фермазының чайлаанга база болган. Ында ийи аал ишти чурттаар бажыңның соңгалары, саанчылар чурттаар бичии бажыңчыгаштар, инек саар черлер база чок. «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык фермазының турлаанда чүү-даа кылдынмаан.

Шээр малды, сагбас инекти чайлагладыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер багай. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының чайгы хонаштарын мынчага чедир шиитпирлеп чадашкан, хөй коданнар чаа үнүп орар тараа, сиген чанында хевээр. Совхозтарның кол зоотехниктери, бригадирлери чайлагларны барып көрбейн турары канчап-даа таарышпас.

Районнуң девискээринде малды одарладып болур отсигенниг, чечектиг, серииң тайгалар-ла хөй. Час-Адырның, Алдыы-Ак-Ой бажының, Алаштың, Оорганың, Тураның, Хөнделең бажының одарларын ажыглап болур.

Кыштаглаашкынның эки эртирери — чайгы үеде малды эки семиртип алырындан хамааржыр. Ындыг турбуже, сөөлгү чылдарда ажыл-агый удуртукчуларының, малдың тускай эртемниглериниң негелде чогундан, чамдык малчыннарның онаашкан ажылынга харысалгазы кудулааныындан ниитиниң малын оруктар хажыыларынга, от-сиген чок ховуларга, ымыраа-сээктиг Хемчик, Барлык кыдыгларынга чайладыр апарган. Чайгы үеде деңгилде албаан мал аарыычал, өлүп-хораар чоруу хөй болур, кышкы, часкы үелерни багай эртер, чаш төлү менди болбас дээрзин кижи бүрүзүнге билдиниг.

Маңаа чижек кылдыр бо чылдың кыштаглаашкынын районга канчаар эрткенин айтырга-ла четчир. Ниитизи-биле ажыл-агыйлар чүс хойга онаашты доңгүп-ле 64, ооң иштинде «Барлык» совхоз 61 хураган алган. Малдың өлүп хораар чоруу хөй болган. Бүгү хойжулардан чүгле 11 кижи хүлээлгезин күүсеткен. Планын күүсеткен чаңгыс-даа шээр мал бригадазы районда чок.

Фермаларның чайлагларже көшпейн турарындан сүт саалдазы сөөлгү хүннерде кудулап эгелээн. Район бо кварталдың тончузунге чедир 160 тонна эътти, 200 тонна сүттү күрүнеге дужаар. Мал аажок арган болуп турарындан ону күүседиринге берге байдалдар таваржыры магат.

Тургустунган байдалдардан ажыл-агый удуртукчулары чогуур түңнелди үндүрери негеттинип турар.

А. ХЕРТЕК.

КҮШ-АЖЫЛГА БЕДИК ТҮҢНЕЛДЕР ДЭЭШ

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому «Өске крайлардан болгаш областардан шеф дузазы көргүзүп келген тудуг организацияларының коллективтериниң аразынга социалистиг чарышты организастаарының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Бүдүрүлге, социал-культура ужур-дузалыг объектилерни, чуртталга бажыңнарын тудары-биле республикага шеф дузазын көргүзүп келген тудуг организацияларының коллективтериниң аразынга социалистиг чарышты организастаарын шиитпирлээн. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседири дээш чарышче оларны хаара тудары-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорударын партия обкомунуң килдистеринге, СЭКП хооркомунга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл болгаш Таңды райкомнарынга, профоблчөвүлелге даасkan.

Чарыштың тиилекчизи болган коллективти шаннап-мактаары-биле СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тургузарын доктааткан. Социалистиг чарыштың түңнелин квартал санында болгаш чыл төнчүзүнде үндүрер. Планнарны болгаш хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринге ажылдың бүгү көргүзүглериниң талазы-биле эң эки түңнелдерни чедип алырын хандырган коллективти чарыштың тиилекчизи деп санаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш ажылдарның бот-үнезин чиигедир, дужаап турар объектилер тудуунуң шынарын экижидер, мурнакчы дуржулганы болгаш депшилгелиг технологияларны нептередир, материал-чиг-эт курлавырларын камнап алыр, күш-ажылдың болгаш техниканың озал-ондак чок ажылдаарын хандырар, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле даалгаларны күүседиринче онза кичээнгейни угландырган.

НОГАА ОРАНЫ

• Репортаж •

Ногаа аймаа өстүрер «Кызыл» совхозтуң конторазы бедик бетон ханалардан кылган улуг херим иштинде турар. Ооң артында шилден бүткен азы плёнкалар-биле долгандыр шып каан бажыңнар хевирлиг кажааларда тарып өстүрген ногаа аймаа бо чаа тургустунган совхозтуң ажыл-агыйының кол адыры, байлаа, келир үези ол.

13 дугаар теплицага кирип келдивис. Изиг-ле коңчуг. Чылыг деп сөстен укталган черге ындыг турары-даа чөп.

— Чайын черле ышкам, дүннаргай,— деп, бригадирниң дузалакчызы Надежда Васильевна Абрамова чугаазы эгеледи. — Дээвирниң соңгаларын өттүр дегген чырык, хүнниң күштүг херелдери үнүштүң өзүлдезин дүргедедиринге дузалаар.

Чылыг-биле ногаа өстүрер комплекс үш муң гектар шөлдүг. Бажың-балгат, тудуглары-биле катай-хаара элээн улуг девискээрни ээлеп турар. Ында помидор, огурец, ногаан кулча, редис, морковь, койнут дээш өске-даа ногаа аймаан бүдүн чыл дургузунда ажаап өстүрүп, чыгдынганының шаа-биле найысылал Кызылдың садыгларын, столоваяларын хандырып келген.

Комплекстe теплицаларны ийи-ийи кылдыр үлешкилеп алгылаан 16 звенонуң удуртукчуларының бирээзин помидорлар тараан теплица иштинге кыйгыржып тургаш тып алдывыс.

— Бөгүн чыылда хүнү чүве — дээш звеночу Нина Савельевна Бызова ажаап өстүрген помидорларынче чоргаарал-биле көрбүшаан, чугаазын уламчылай-дыр: — Өөрүм уруглар-биле кады дужүдүвүс көрүп, савалап алган ногааывысты ам барып белен продукция складынга дужаарывыс ол.

— Девискээриниң хемчээли кайы хире черил бо? — деп бирээвис тургаш айтырыг салды.

— Узуну чүс, дооразы он метр. Дужувуста теплицаның хемчээли база ол хире. Ында огурецтер тарып өстүрүп турар бис.

— Бөгүн кайы хирени ажаап алдыңар?

— Сөөлгү хонуктарда чер албайн тур бис. Бо хааржактарда чыдар помидорлар чартык тонналы-ла ажар. Арылар чок болгаш ындыг чоор бе. Чемишчидилге баксырап турар чадавас.

Үш кижи составтыг Н. Бызованың звенозу мурнакчыларның одуруунда келген. Апрель, май айларда эң эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Огурецти 13 тонна 890 килограммны, помидорну 3,5, ногаан кулчаны 1,5 тонналы дужааган.

Звеночу Нина Васильевна тос чыл ногаа өстүрүп келген, бүдүрүлгениң хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы. Ооң-биле кады Зоя Шикина дөрт, Валентина Шадрина ийи чыл ажылдап турар. Валентина эрткен чылын Красноярскиге институт доосkaш, эртемден агрономнуң дипломун холга алгаш, дээди билиглиг специалистиг болган.

Хааржак долдур огурец аргажып кедүрген ажылчын кыстарга ужуражы бердивис. Зоя биле Анна Кужугеттер болду.

— Угбашкылар силер бе?

— Фамилияларывыс дөмей улус-тур бис ийин. Алыс угувус чаңгыс район чурттуг.

— Дужүт эки үнген бе?

— Чер албайн тур. Чемишчидилге солуттунмайн туруп бээрге, көргүзүглеривис кудулай бээр апаарды.

Ажылга чамдык бергелер турза-даа, олар чыл эгезинден бээр 16 тонна огурецти чыгкаш, дужааган.

Тамара Атынакова, Валентина Тармазакова оларның звенолары база шалыпчы ажылдап, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Д. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: звеночу З. Кужугет.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Сүт-Хөлден медээлер

◆ Районнуң харылзаа ажылдакчыларының коллективи юбилейлиг чылдың беш айларында чонга харылзаа ачы-дузазы чедирериниң планныг онаалдазын 128 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка эки көргүзүглүг болган.

◆ Садыг организациялары үүрмектеп садар бараан саарылгазын 105 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 119 муң рубльдиң бараанпарын чонга саткан. Ниитиниң чемненилгезиниң болгаш пекарияның коллективтери база эки ажылдаан.

◆ Кино четкилериниң ажылдакчылары чонга кино үндүрер талазы-биле планныг онаалдазын 113 хуу күүсеткен, көрүкчүлер саны көвүдээн.

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга эргелелиниң коллективи чагыглар кылырын 114 хуу күүсеткеш, 3528 рубльдиң ажылдарын пландан ажыр күүсеткен.

Бистиң корр.

БОК ҮНҮШТЕРНИ АШТААР

Республиканың ажыл-агыйларында тараа культураларын чаштырары дооступ турар. Чайның бөшкы айы-биле кады тараа шөлүнге хүнер эгелээн. Ол таарымчалыг байдал тарааның, мал чемиинң болгаш картофельдиң өзүлдезинге эки салдарны чедирип турар.

Ооң-биле катай бок үнүштер көвүдеп, дазылданып четчир үези келир. Чогум-на ооң ужуруңда тарылганың ажаалдазынче кандыг-даа саадаашкын чокка кирери чугула. Республиканың совхозтарында интенсивтиг технология-биле өстүрер тараа шөлү 40 муң гектар ажып турар. Ынчангаш технология карталарда үндезилеттингени ышкаш ажаалгаже кирерде өзүмнер үнмээнде болгаш тараа кулакталып чорда илиирткээшкин ажылдарын кылыр. Илиирткээшкинни чорударда чиик болгаш ортумак илиирлер-биле одуруглар аайы-биле доора дургаар чорудар.

Ажаалданы организастаарының мурнунда шөл бүрүзүнүң арыг-шевер байдалын хынамчалыг өөренип көргеш, бок үнүштерге удур агротехниктиг азы химиктиг хемчеглерни канчаар кылырын шиитпирлээр. Ылаңгыя картофель шөлдеринче кол кичээнгейни салза эки, чүге дизе оларны өзүмнерин бербейн турда-ла илиирткээри чаагай дүжүттүң магадылалын хандырар.

Тускай эртемниглерниң хөй кезии чүгле хоран бүдүмелдер биле бок үнүштерге удур демиселди чорудуп турар болгай. Эртемденнерниң санап тураары-биле алырга, чүгле химиктиг чемишчидилгелер ажыглап тургаш, оларны узуткаары чедип алдынмас.

Ам кажан үнүш камгалалының албаны бүдүрүлгеже ханылап кирип эгелээн үеде, ылаңгыя сөөлгү чылдарда гербицидтерни ажыглаарының хемчээли аажок улгаткан. Бир эвес оларны баштайгы чылдарда 25—30 муң гектар черге ажыглап турган болза, ам химиктиг бүдүмелдер-биле ажыл чүс муң гектар чедир өскен.

Ажыл-агыйларның болгаш үнүш камгалал станциязының тускай эртемниглери ховушөлдерде бок үнүштерниң кайы хире өзүп үнгенин болгаш аңаа хереглээр гербицидтерниң өртек-үнезин баш удур санап каарга ажылдың чедиишкинин хандырар.

Ам тарылга шөлдерин химиктиг чемишчидилге-биле ужар-чүүлдүң кедээ ажыл-агый машиналарының дузазы-биле чорударын үези келгени бо. Ындыг болганда совхозтар районнарда септелге-техниктиг бүдүрүлгелер-биле ол ажылдарны чорударының талазы-биле керээлер чарары чугула. Бөгүнге чедир ындыг керээлерни Кызыл, Улуг-Хем, Таңды районнарның совхозтары чарып алган. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның совхозтары ол дугайын уттуп турары четпес. Авиахораннаашкынны чорударын ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели», «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Туруг», «Саян» совхозтар дугуржуп алгылаан, арткаары ам-даа керээ чарарынче кирбээн.

Авиаотряд-биле керээлер чарарындан аңгыда, самолёттар хонар черлерин, аңаа хереглээр улуг саваларны, өртке удур дериг-херекселдерни, аңаа ажылдаар кижилерни, хонар-дужер турлагларны белеткээр эпаар. Самолёттарның ужуп үнерин хандырар шөлчүгештерни, оларга бензин кудар черлерни, суг сөөртүр машиналар дээш оон-даа өске чүүлдерни амдыгааштан эгелеп четчелеп белеткеп алыр. Гербицидтер-биле ажылдап турар үеде техниканың айыыл чок чоруун шыңгыы сагыыры негеттинер.

Тараа шөлдеринге бок үнүштерге удур демисел-биле чергелештир ногаа культураларының бок сигенин база аштап арыглаар, узуткаар херек. Бо чылын совхозтарда ногаа шөлдеринге хораннаашкынга ажыглаар бүдүмелдер четчир болуп турар. Ам оларны чогуур үезинде шынарлыг чорудар.

Тарааның арыгларынга, дайзыннарынга болгаш бок үнүштерге удур чогуур үезинде демиселди чорудары, ол ажылды эки организастаары он ийиги беш чылдың ийиги чылында тарып өстүргенивис бүгү культураларның чаагай дүжүдүн алырынга дузалаары чугаажок.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

ЧҮҮ ДЭЭШ ШҮГҮМЧҮЛЕТТИРГЕНИЛ?

Таңды районда «Коммунизмнин херели» совхозтуң коммунистериниң нинти хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Совхозтуң удуртукчуларыныңь специалистериниң кадрларны кижизидер херекке ролюнуң болгаш киржилгезиниң дугайында партком секретары С. С. Сымчаанның илеткелин аңаа дыңнап, чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылды эде тургузар, кадрлар-биле ажылды экижидер дээш партком, дирекция, кодээ Советтиң күүскому, профэвилел комитеди, специалистер сөөлгү үеде чамдык ажылдарны кылып турарын илеткелчи база санал берген коммунистер хуралга демдеглээн. Совхозтуң кол специалистеринде дээди эртемниг, бодунуң адырыныңь ажылын эки билир аныяк эштерни шилип, депшиткен.

Ындыг-даа болза совхозтуң экономиказы хөгжүвейн, көргүзүглери кудулап турарын сагыш човлашкын-биле хуралга илеткелчи айыткан. Совхоз эрткен чылын 70 муң рубльдиң орулгазын алыр планныг тургаш, 138 муң рубль карылгалыг болган. Ажыл-агыйның кол экономиказы мал ажылы, ындыг турбуже, ооң баш санын өстүрериңче, продуктулуун бедиделеринче чогуур кичээнгейин партком, дирекция, специалистер сагыш салбайн келгенинден, ылаңгыя хой ажылы карылгалыг болуп турар. Эрткен чылын ажыл-агыйдан 1053 баш шээр мал өлген болза бо чылдың чүгле бирги кварталында 1643 баш шээр мал хораан. Эът, сүт, дүк бүдүрүп турарының бот-үнези планда көрдүнгенинден улут.

Четпестериниң үнүп турар чылдагааны болза совхозтуң удуртукчуларының кадрлар-биле ажылының четпезинден болуп турарын хуралга айыткан. Ажыл-агыйның удуртукчуларының ажылының, кадрлар кижизидилгезинге киржилгезиниң кыска характеристиканы партком секретары берген.

Улус ажыл-агыйының кадры-даа адырының бүдүрүлгелериниң чедишкинниг ажылдаары ооң бирги удуртукчузунуң ажыл-чорудулгазындан, кадрлар-биле ажылдап билириниден, кижизидилге ажылынга киржилгезинден улуу-биле хамааржырын илеткелчи эгезинде айыткан.

Совхоз директору К. Ч. Хертек ажыл-агыйның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседир, специалистер болгаш өске-даа кадрлар-биле ажылды экижидер, оларның даанган ажыл-херээнге харысалгазын бедидер, олардан негелдени күштелдирер дээш хүн бүрү ажылдарны чорудуп турар. Ынчалза-даа директорунуң ажыл-чорудулгазының төнчү түңнелдери шоолуг эвес болуп келгенин илеткелчи хуралга чугаалаан. Ооң уламындан совхоз бүдүрүлгезинге удуртулганы кошкатканы дээш К. Ч. Хертекти каш удаа шыңгыы чугаалажып, хемчегларын алган. Ажылды экижидериниң талазы-биле ооң аазашкыларын хүлээп ап, орта бүзүреп турган, ындыгда болза эде тургустунуушкун, чаартылгалар ам-даа көзүлбейн турар. Мал, чер ажылын хөгжүдериниң, социал айтырыгларны экижидериниң дугайында хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин багай. Совхоз эрткен чылын, бо чылдың беш айларында бүдүрүлге көргүзүглерин экижидип шыдаваан.

Совхоз директору коммунист К. Ч. Хертек кадрлар-биле билдилиг ажылды чоруптайн турарындан четпестер чайлаттынмаан. Ылаңгыя кол специалистериң ажылын шын удуртуп, баштап шыдаваан, олардан шыңгыы негелдени

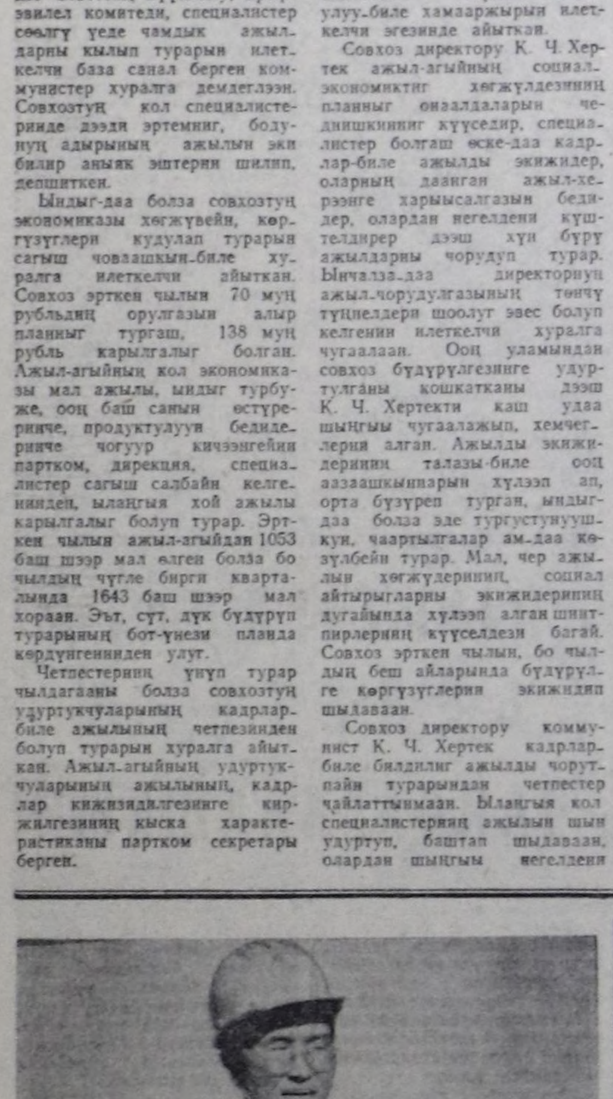
МОСКВА. ЭДЧ кежигүнери чурттарның аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылга кайы-даа адырда чедишкинниг боттанып турар. Янзы-бүрү адырларның аразынга шинчилел ажылдары чорудар комплекстиг программаны «Биоген» деп адаар.

Ол программаны ёзугаар чүгле эртем-шынчилел ажылдарын боттандырып турар эвес, ЭДЧ кежигүнү чурттарның эртемденнериниң, специалистериниң семинарларын, симпозиумнарын организастап, биология талазы-биле ажыктыг шинчилел ажылдарын демнежип чорудуп турар. Кады кылдынган элээн хөй ажылдар медицинада болгаш көдээ ажылагыйда калбаа-биле ажыглаттынып турар.

ЧУРУКТА: Биоорганиктиг химия институдунуң кол специализи Л. И. Барсуковтуң дириг организмнин клетказының бир кезээниң улгаттырган хевирин көргүскен модельди кылып турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭДЧ: КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ЧУРУКТА: Кызылда Кошкар-оол Бүрээниң дашчылар бригадазында аныяк шалыпчыларның бирээзи Дмитрий Дываажык эрткен чылдарда бедик мергежилдиг тудугжуларның санында кирген.

Ол Кызылдың тудугларынга ажылдаар мурнунда билигмергежилин бедидип, Кызылда дөрт дугаарлыг профессионал-техниктиг училищени дооскан.

Аныяк ажылчын тудугларга ажылдавышаан тургаш, Кызылдың автоорук техникумунуң тудуг салбырын база доозуп алган. Ажыл-ишке болгаш эртем-билигге улуг сонуургалдыг бо дашчы кызымак ажылдап тургаш, социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда кирген. Ол ам чаа поликлиника бажыңын тутчуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

В. И. Ленин аттыг «Тывадаг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының цехтериниң кылган ажылдарының түңнелин үндүрген болгаш социалистиг чарыштың апрель айда тиилекчилерин тодаратказы.

Бирги бөлүктен — арыглал фабриказының цехтериниң аразында күш-ажылчы маргылдааның тиилекчизи бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех болган. Б. Г. Устиновка удурткан бо коллектив пландан ажыр 2078 тонна даг-дүгүн арыглап, онаалдазыны 117 хуу кылдыр күүсеткен. Тиилекчи коллективке шилчиир Кызыл тукту болгаш акша шаңналын тывыскан.

В. В. Новосёловка удурткан белен продукция цеги-база эки түңнелдерни чедип ап, чарыштың ийиги черин эөлээн. Цех апрельде сайгарылга планын 105,9 хуу күүсеткен. Шилчиир вымпел ам ук цехтиң коллективинде.

Ийиги бөлүктен— технологтуг эштелер аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи — бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 3 технологтуг эөлчээ. Улуг мастер В. Н. Абдирина удурткан бо эөлчег социалистиг чарышка үргүлчү тиилекчи болуп турарларының бирээзи, апрельде ук эөлчег 128 тонна даг-дүгүн планнан ажыр арыглаан. Нормативтиг арыг продукция бүдүрер планын 112,8 хуу күүсеткен. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 4 технологтуг эөлчээ база эки көргүзүглерин чедип алган. Апрельде ажылчының түңнели-биле олар чарышка ийиги черин эөлээн.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде коллективтериниң күш-ажылчы чедишкинниринден аңгыда оларның сагыла-чурумун, хөй-шинги ажылдарынга идепкейлиг киржилгезин болгаш өске-даа түүлдерни кичээнгейге ап турар.

С. САЛЧАК.
Ак-Довурак хоорай.

ХОЙЖУ, ООҢ АЖЫЛ-ҮҮЛЕЗИ

Чодар ховузунуң соңгу талазында Хараганныг-Дагда кыштаглаан Жора Эртинеевич Монгуш кодан хоюн хүр кыштаглап хүндүскү одарладыышкынын таарымчалыг болдурбушаан, ажаалдазын экижиткен. Ол «Искра» совхозтуң мурнакчы малчынарының бирээзи. Чаңгыс-Хадың хойжу бригадазының хойжузу Ж. Монгуш малды ажаарының мурнакчы аргаларын ажыглап тургаш, чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап келген.

Бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышка киришпишаан, Улуг Октябрьның 70 чыл ооң күш-ажылчы чедишкинниг уткууру-биле бедиткен хүлээглезинге төрүүр чүс хойга онаштыр 80 хураганы, бир хойдан-на 2 кг дүктү алырын, 15 тонна сигенин, 15 тонна курраг өдекти бодуюң күжү-биле белеткээрин айыткан.

Мурнакчы хойжу сөглээн сөзүнге шынчы болуп, ажылынга харысалгазын бедитпишаан, бедик көргүзүглерни чедип алган. Бөгүнде хойжу чүстен 87 хураганнарны онча-менди камгалап алган. Кыштагның үүрмек септелгезин доозарының кырында келген.

Хөй хураганнар хүн чылынга дешкилешпишаан, мээстерде чаа үнген көк оттуу кизиредир оттап чорлар. Хураганнарның бичилери чылыг туруштарында. Оларның кажаа девискээри арыг-силиг. Чылыг турушта цистерна чанында оңгачалар суглуг. Хойларның чылгап турганы ойбуннарлыг хая дустар ындамында.

Улуг хойжу Ж. Монгуш хоюн хову одарынче одарладып чоруткан. Хойжунуң кадайы Валентина Монгуш-биле сакманщик Чечена Монгуш-биле ужурашкаш, оларның чымыштыг ажыл-ижии сонуурган айтырдым.

Аразын үзүктегилеп каан шаараш казанакчыгаштарда чаш хураганнарын ажаап, оларның оътка киргенинерине көк сигенинерни бооп баглап бергеш, В. Монгуш ажылын кысказы-биле таныштырды.

— 370 төрүүр хойлуг бис. Олар бүрүнү-биле хураганнаан. Чаш малды менди доруктуруп алыры-биле уруумбиле ону доктаамал кичээнгейге ап тур бис. Социалистиг хүлээлгевисти ажыр күүседиринге идегел бисте бар. Час келген, агаар-бойдус чылаан дээш даамайлаар хөөн бисте чок. Хой ажылынче улам күш салып, хайгаарал-ажаалдазын дүн-хүнү-биле кошкатпайн турар бис—деп, Валентина Монгуш чугаалады.

Ажылының дугайында ооң кыска чугаазындан болгаш кыштагда байдалдан ап көөрге, хойжу өг-бүле хой ажылын улам ыңай хөгжүдеринге күш-ажылчы байлак дуржулгалыын бадыткан турар.

ЭГЕ БАЗЫМНАР

Эде тургустунуушкуннуң оруу-биле

Республиканың күш-ажылчы коллективтери ажыл-херектерин СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунуң тодаратканы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир болгаш эде тургустунуушкунуңуң оруу-биле бурунгаар шапкын хөгжүлдени кылыр дээш сорулгаларын,амыдыралда боттандырып эгелей берген. Бо нарын болгаш берге ажыл-херектер оожум чоруп турза-даа, коллектив бүрүзү бодунуу-биле хире шаанче баштайгы базымнарны кылган.

Агроүлетпүрүңүң бүгү адырларында бо ажылдар база хөнүп бар чыдар. «Тывазагроүлетпүрспецмонтаж» трезинде эде тургустунуушкун түүдэн эгелээнин ында партия организациязының секретары Анатолий Александрович Родченко ынычаар чугаалаар.

— Ажыл-агыйны эде тургустунуушкунга дүүштүр чорудары чаа, чогаадыкчы чоруктуу негээр апаар. Ынчалза-даа чамдык түүлдер мурнунда-ла турган, ам оларны ажыл-херекке ханызы-биле шингээдип, калбаа-биле нептередири артканын.

— Тодаргайлаарга?

— Бот-орулга-чарылга дугайын ынча дээрим ол. Бистер чогум-на ооң — бот-орулга-чарылгалыг бригадаларыы коллективтерге тургузарындан эде тургузуушкуну эгелээн бис. Бот-орулга-чарылгаже кирер мурнунда ындыг бригаданың ажыктыг талалары чүл деп чүвени баш удур ажыл-ишчилерге өөреткенивисти база сагындырып каайн. Чүү-даа чүвеге белеткел херек болгай, а чаа түүлдерге ол эргежок чугула.

— Амгы үеде чеже бригада ындыг арга-биле ажылдап турарыл, оларның нинти план күүселдезинге киирилдези чүү хирел, Анатолий Александрович?

— Амдыызында беш бригада ол арга-биле ажылдап турар. Ында 52 кижи хаара туттуунган. Эрткен бирги кварталда трест тудуг-монтаж ажылдарын 111 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—104, орулгалыг чоруун 185 хуу күүсеткен. Бригада аргазы-биле ажылдап турар үстүнде адаанам бот-орулга-чарылгалыг беш колболгаш аттестациязынче оныза кичээнгейни салып турар апарган. Ортумак звеноңуң удуртукчуларын ажык байдалга соңгуур угланыышкынга белеткел кидин чоруп турар. Каа-Хемниң көжүп чоруур тускай колониязының, орук септелгезининң база ындыг колониязының удуртукчуларын ажык байдалга, коллектив кежигүннеринин боттарының киржилгези-биле соңгаан. Оларны соңгуп турда, кандыгдаа ындыг чедир билбейн барган азы дадагалзаан кижи чок болган. Бодап көөрге, ажылагыйны чаа арга-хевирлер-биле чорударында күш-ажылчы кижилер угаан-медерелдин-биле идепкейлиг киржип турар апарган. Ооң уламындан планныг онаалдалар күүселдезин, социалистиг чарышты организастаарының дээштиг хевирлерин тыптып, алган хүлээглелер боттут болгаш тодаргай болуп бар чыдар!

Трестиң бригадалары ниитизи-биле Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур социалистиг хүлээлгелерин мооң мурнундала алган, дорту-биле чугаалаар болза, ол хүлээлгелер мурнуку чылдарда турганындан ындыгла онзаланыр тодаргай чүве чок, эренгей сорулгалар турган. Трестиң бүгү коллективтеринге «Социалистиг бүдүрүлгелер (каттыжыышкыннар) дугайында ССРЭ хоойлузуиуң» төлевилелин таныжып турда, дыка хөй коллективтер социалистиг хүлээлгелерин эде көргеи.

Ниитизи-биле тресте ноябрь 7-ге чедир 11 айларның планнарын 4 бригада он ийиги беш чылдың ийиги чылының планнарын ол үеге чедир күүседирин хүлээнген. Кызылдың № 2 тускайлаан көжүп чоруур колониязының бригадазы харында июль 10-га чедир чыл планын күүседирин аазаан. Ам бир бригаданың алган хүлээлгезинден сорулгалар-биле чоок таныжып көрээли.

А. М. Скажутинаның бригадазы-дыр. Ында 8 кижи бар. Олар чарышче Л. Н. Фоминаның шеверлекчилер бригадазын кыйгырган. А. М. Скажутинаның бригадазы кол-ла кичээнгейин ажылдың үе-шагын чөп ажыллаарынче угландырганы илдеп. Ында мынча деп бижээн: «Ажыл шагы үзер чорукту 10 хуу кызырар. Ийи хүн иштинде камнап алган материалдары-биле ажылдаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көргенинге немей 0,7 хуу ажыр күүседир. Беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын 1987 чылдың октябрь 23-ке чедир күүседир».

Мындыг планнарны ам күш-ажылчы коллективтер боттарының иштики курлавырларын өөренип көрүп тургаш алыр чүве болганда, олар боттут болгаш күүсеттинип болур планнар дээрзинге бүзүрел улам улгадыр апаар.

— Анатолий Александрович, ажыл-агыйны чаа ёзу-биле организастап чорударының хевиринче элээн шуудан кире берген улус-тур силер. Ам ол талазы-биле белеткел ажылы доозулган деп санап болур силер бе?

— Чок. Ам бистиң мурнувуста оон-даа нарын болгаш берге айтырыг бар. Ону белеткеп, кичээнгейлиг өөренип көрүп турар бис. Бистер ам ажыл төлевириниң чаа хевиринче киреринге коллективти белеткеп турар бис. Маңаа бүгү кежигүнерниң киржилгези чокта ону үзе шиитпирлээри берге. Ынчангаш ажыл төлевириниң кол ооргазын тускай эртемниглер тургузуптарга, ону трестиң ийи квартиралыг алды бажыңны туткан. Ам 60 аал ишти чурттаар бажыңны тударын планнап турар. Бо айтырыг ажылчын болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдан үнер-кирер чоруунга улуг салдарны чедирип турар. Эрткен чылын ол чылдагаанбиле инженер-техниктиг ажылдакчыларның 1,2 хуузу, ажылчыннарның 46 хуузу үнүп чоруткан. Оон ашгыда ажылдаар черлериниң болгаш дериг-херекселдериниң байдалы мурнуку чылдардан дээредевес. Культура-массалыг болгаш идей-политиктиг ажылдарны хире шаанче чорудуп турар-даа болза, чаа хевирлерни дилеп тыппайн турар. Трестиң организацияларында дээре дериттинген, каастталгалыг кызыл-булуң — Кызылдың орук-тудуг көжүп чоруур тускай колониязының коллективинде. Хемчээли бичии-даа болза, ишти аян-шинчилиг кандыг-бир дыштаныла, хурал, лекция, беседа эрттиреринге таарымчалыг. Даштыкы кескү агитациязы база эки.

— Анатолий Александрович, январь Пленумунга хамаарыштыр ам чаа чугааладыңар. Бо талазы-биле силерде кандыг ажылдар кылдыныр турарыл?

— Кадрлар айтырыын чогумчалыг шиитпирлээр талазы-биле ажылдарны кылып турар бис. Бо талазы-биле кол ушланыышкынывыс — ажык-чарлыг болуру болгаш демократтыг ёзу-биле соңгулдалыг болуру ийи организацияга чедишкинниг эрткен. Күш-ажылчы чуруумувус кошкак болуп турарын билир бис. Эрткен-даа, бо-даа чылын партия активиниң хуралынга элээн хөй кижилерни сайгарып көрген бис. Ынчалза-даа арагалаар, ажыл-шагы үзеп чоруктар ам-даа бар. 1986 чылда 359 прогул болган, сес кижи үзириктер сергедир черге кирген. Бо өөрүнчүг эвес сан-түңну адап турарым партия организациязының талазындан кижизидилге ажылынче чогуур кичээнгей салбайн турарывысты мининп чугаалаар дээш ынчап тур мен. Эде тургустунуушкун оожум, бергедаа байдалда турар болза, ам оон эге базымнарын эскербейн баар аргавыс чок. Ол улуг темпизи ам кел чыдар.

Ш. КУУЛАР.

МЕДЭЭЛЕР

ҮРГҮЛЧҮ АМДАНЫГ БОЛУР

Касимовскиниң ыяш комбинады ыяштан эдилелдер кылыр шаандагы кижилериң уран аргаларын ажыглап, чугула эдилелдерни кылып эгелээн. Аныяктар боттарының адаларының адаларының хадыг болгаш шарлан ыяштардан шопулак чижектерлиг эдилелдерни балды болгаш бижек дузазыбиле кайгамчык ус-шевер кылып турганын сактып келгеш ол ажылды катап диргизип эгелээн. Ындыг эдилелдерни кылгаш, каастап каарга кандыг-даа ярмарказларга дораанна садып алаар турган. Ыяш чонуп чазаныр мастерлер орус флоттуң баштайгы корабльдерин база каастап турган.

Амгы үеде хлеб шыгжаар чараш саваларыны, столовая эт-херекселдерин ында башкы училищезиниң уран чүүл-графика салбырының доозукчулары кылып турар. Олар ук эт-херекселдерни бурунгу үеде каичаар кылып турганының чажыттарын билип алгаш, аңаа боттарының аргаларын немеп, ус-шевер мергежилди уламчылап тураралар. Уруглар боттарының кылыгларын ак-көк хөлдериң болгаш аржаан дег кара сугларның чурту Мещерниң оргулаажынга көргеи [illegible] чектериниң, каттарының, үнү[illegible] терииң өнчери-биле каастап турар.

Садып алыкчыларның чагыын ёзугаар чаа эдилелдерни база кылып турар. Кухня херекселдерни, ары чигири, маңчы саваларын олар кылып эгелээн. Ол эдилелдер чүгле кончуг эки белек эвес, харын оларга кудуп, шыгжаан чемнер үргүлчү амданныг болур.

А. ТРОФИМОВ,
(СЭТА-ның корр.)
Рязань.

САРААТ САЛЫКЧЫЗЫ

Краснодар крайның Приморск-Ахтар районунда «Бейсуг» колхозтуң шөлдеринде көстүп келген чаа агрегат кескен сигенни дүрген болгаш эвээш чарыгдал-биле сарааттаар аргалыг. Ол агрегатты колхозтуң чаартыкчылары, механик Г. Иваненко болгаш колхоз даргазының оралакчызы Н. Нешадии олар крайның агроүлетпүр комплекизининң специалистеринин киржилгези-биле чогаадып, кылган.

...Инек фермазының чанында сараат тургузар черге кожуулуг трактор чедип кээр, көрүп турарга сарай кажаага дөмейзимээр-даа ышкаш. Трактористиң командазын ёзугаар ооң дээвиири ийи талаже чатты бээр, сараат салыкчызы он бештен хөй ажылчыны, МТЗ-50 деп ийи тракторну солуур агрегат бооп турар.

Оон дузазы-биле сараат кырын дыгыжады базар кижини база солаан, бо чымыштыг ажылды база-ла агрегаттың механизмнери боттандырар. Бир хүн дургузунда ындыг агрегат 100 тонна сигенни сарааттап шыдаар.

В. ШИЛЯКОВ,
(СЭТА-ның корр).
Краснодар.

«Шынга» хабары

«ОРУК АРА ДОКТААГАШ»

Ындыг эгелиг корреспонденция бо чылдың апрельде № 99 «Шынга» парлаттынган. Кызыл—Ак-Довурак аразынга аргыжар пассажирлер автобус доктаар черге бойдустуң казачаражын хумагалаар, камнаары чүгүлә деп айтырыгны автор көдүрүп турар. Шагаан Арыгны эрткеш элээн бадыр ора, чолаачыларның чанчыл болган доктаар чери хемчигеш уну — чараш оът-үнүштүг черни пассажирлер чүдедип турарын, ында санитарлыг байдалдың таарымча чогув автор бижээн.

Бо бүгүнү автор чөптүү-биле шүгүмчүлээн, иштин ажыглалдың автомобиль оруунуң инженерлиг чаагайжыдылгазы тенип негелделериниге дүүшпейн турарын Тываның автооруктар тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы В. К. Трофимов редакцияга дыңнаткан. Ында бижээни болза:

«Оруктарда автобус доктаар черлер, пассажирлерниң дыштанырынга таарымчалыг чүүлдер, автопавильоннар дыка эвээш. Автотранспорттуң чанчыл болган доктаар черлери чаагайжыды кылдынмаан.

Тургустунган байдалды эдерип-биле оруктарның инженерлиг чаагайжыдылгазының айтырыын контрольга алган. Автомобиль оруктарының чаагайжыдылгазының беш чыл программазын ажылдап кылган болгаш оон күүседикчилеринге ону дыңнаткан. Автопавильоннарны, автобус доктаар, пассажирлер дыштанып черлерни тудары, шимчээшкинниң айыыл чок чоруун бедидеринче утланган өске-даа хемчеглерни ап чорудары көрдүнген. 1987 чылда 12 автопавильонну тудар, оон иштинде Кызыл—Ак-Довурак аразының оруунга бир автопавильонну, 260 дөрбелчин метр хемчээлдиг дыштанып шөлдү тудар.

1988 чылда чорудар ажылды планнаарда «Орук ара доктаагаш» деп чагаанның автору М. Данзын-оолдуң хемчигеш чанынга дыштанып чер тудар талазы-биле саналын өөренип көөр».

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХӨЙ КЕЗИИ БАДЫТКАТТЫНМААН

Тожувуң Сыстыг-Хемден чагаа редакцияга келген. Сыстыг-Хемниң аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының директору доңгуи, ажыл-агыйжы эвес. ээ-харыысалга чок, дөргүл-төгел, таныш-көрүш тыртып турар дээрзин автор бижээн.

Фактыларны хынап көөрүбиле ону Тожу районнуң улусчу контроль комитединиң рёдакция чагаанны шилчиткен. Оон инспектору С. С. Назынның харыысында бижип турары болза:

«Чоруткан хыналарның түнелинде фактыларның хөй кезии бадыткаттынмаан.

Тоозында белеткээн сигенин кым-даа актылап, үндүр биживвээн, кур ашкан сигеп аңнаыр-тывыш ажыл-агый черинiң балансызында турар. Ында 55 тонна сиген турган, оон чээрби сес тонназын хуу улуска саткан, арткан чээрби үш тонназы сөөлгү үш чылда кур ашкан. Үр шыгжаанының ужурунда оон шынары кудулаан, дөрт тонна хирези ирип, баксыраан, кажаанын эжиин багай дуглаанындан малга саза бастырганы шын. Бо дугайын көдээ Совет даргазының оралакчызы, аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының улусчу контроль бөлүүнүң даргазы И. Г. Бяков аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының удуртукчуларынга бо чылдың январь, март айларында дыңнадып, чугаалап турганының түнелинде сиген кажаазын бижыглап септээн. Амгы үеде сигенни катап эде сараатпан, оон үрелип баксыраанын ацгылап турар.

Аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының директору Н. И. Килин доңгуи, оон-биле сөс каржын болбас, эрге-дужаалын ажыглаазы кара туразында ажылдап турар деп авторнуң бижээни шуут бадыткаттынмаан. Чамдык таварылгаларда ажылчыннардан дыңнаар негелде кылыры шын.

Бо чылдың январьда Мерэликин деп кижини токарның чартык, чолаачының бүдүн шалыңнга хүлээп алгаш экспедитор кылдыр ажылдадып турары шын. Херек кырында аңнаыр-тывыш ажыл-агыйында экспедитор деп штат чок. Ол ышкаш Газ-66 деп машина база чок. Эш Мерэликин оон муриунда ол коллективке ажылдап тургаш катап чедип келген болуп турар.

Эрткен чылын келген чаа карабиннерни участок эргелекчилери, улуг охотовед болгаш аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының механиги алган, артканын ажылчыннарга, аңчыларга үлеп бергени тодаран.

Республиканың Аңнаыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң бо чылдың майда № 32 дужаалын ёзугаар Сыстыг-Хемниң аңнаыр-тывыш ажыл-агыйы чыл планын ажыр күүсеткени дээш оон директорунуң бижээни шуут бадыткаттынмаан. Чамдык таварылгаларда ажылчыннардан дыңнаар негелде кылыры шын.

Бо чылдың январьда Мерэликин деп кижини токарның чартык, чолаачының бүдүн шалыңнга хүлээп алгаш экспедитор кылдыр ажылдадып турары шын. Херек кырында аңнаыр-тывыш ажыл-агыйында экспедитор деп штат чок. Ол ышкаш Газ-66 деп машина база чок. Эш Мерэликин

ХУРАЛГА САЙГАРЫП КӨРГЕН

«Агроүлетпүртранстың» Чаданында автобүдүрүлгези планныг онаалдаларын күүседип, социалистиг чарышка багай эвес түнелдерлиг болуп келзе-даа коллективте таарымча чок байдалдар ам-даа хөй болуп турарын бижээн чагаа редакцияга келген.

Чагаада бижиттинген чамдык фактылар бадыткаттынып турарын Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы турган Д. С. Куулар редакцияга дыңнаткан.

Планныг даалгалар күүсетинип турза-даа коллективте ажыл шагы үзер, аразында эп-найырал чок, алгыжар чоруктар бар. Чамдык ындыг эштерни эң хуу судуига көргеп.

Коллективте хөй-ниитп организациялары чамдык ажылдарны кылып турза-даа оон дээштии чавыс. Четпестерни баш удур болдурбазының хемчеглерин четпес ап чорудуп, чүгле фактылар болган соонда сайгарып каар чоруктар бар.

Ында профэвилел организациязы социалистиг чарышты кварталдап түнелеп, көскү агитацияны бо чылын чаартқан.

Коллективте кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаанын, КАМАЗ-тар гаражы хирлиг, вентиляция чок болуп турары тодаран. Амгы үеде ЗИЛ-554 маркалыг 18 автомашинаның 15-жи кожуглут чоруп турар. Автоажыл-агыйының девискээринде чадагай черлерде чыдар хоолайлар болгаш дүргүлүг сывырындактарны шывыглыг черлерже киирип шыгжарын администрацияга дааскан. Коллективтиң ажылчыннарынга бээри-биле тускай хептерин , болгаш аржыылдарны алган.

Чагаада бижиттинген өскедаа фактыларны хынаанының түнелдерин автобүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчыларының хуралынга сайгарып көрген болгаш коллективке кижизидилге ажылын күштелдирерин, четпестерни эдериниң хемчеглерин алырын администрацияга, ында партия, профэвилел организацияларынга дааскан.

В. САННИКОВ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалалының кидизиниң улуг инженери.

Өртке удур албанның кижилери

КЫЗЫЛЧЫЛАР ШЫЛГАРААННАР

Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга өрт өжүрүкчүлериниң эълчегліг республика маргылдаазы эрткен. Өртке удур кезектерниң ол маргылдаазынга аныяк өртчүлериниң дружиналары баштайгы удаа кириишкен. Моон мурнуунда Ак-Довурак хоорайга, Бай-Хаак суурга эрткен шилилде маргылдаалар-ның шаңналдыг черлерин эәлээн командалар бо маргылдаага белеткелин, аргадуржулгазын көргүзүп шенешкен.

Өрт өжүрүкчүлери кончуг изиг, соок хаттыг, чаъстыгда хүнүерде өрттү өжүрер болгай. Ынчангаш маргылдаалар база агаар-бойдустуң ындыг үезинде эрткени тавары-лга эвес.

Эрткен чылдың маргылдаазының тиилекчизи — Кызылдың өрт өжүрер командазының спортчулары тукту көдүрген.

Өртке удур херекселдерни ажыглаарының болгаш спортчуларның күш-дамыр белеткелин хынаарының маргылдаазы чиңиг байдалга эрткен. Баштайгы хүнде өртчүлер үш каът бажыңга дең суурганың кырынче чаданы улай салып тургаш, соңгалар таварты үнеринге маргышканнар. Аңаа Кызылдың өрт өжүрер шеригжиткен тускай кезээнің командазының кежигүннери В. Лукин, И. Шайхутдинов, А. Котовщиков, О. Артемьев болгаш Г. Яровой олар мурнааннар. Олар 100 метр дистанцияга шаптараазының черге мергежилгелер күүседиргеге база тиилээннер. Маңаа И. Шайхутдинов база школачы В. Рубанов олар эки көргүзүглүг болганнар.

4×100 метрниң эстафета-зынга база-ла кызылчылар бирги черни эәлээн. Аныяк өртчүлериниң аразындан барыын-хемчиктиң школачылары тиилээн.

Маргылдаазының түнелинде өрт өжүрер дериг-херекселдерни дүрген болгаш шын ажыглап билири база кашпагай, дидим чоруу дээш бирги черни Кызылдың өртчүлери чаалап ап, республиканың Иштики херектер министерствозунуң өртке удур албаның шилчиир кубогу болгаш өртектиг белектери-биле шаңнаткан. Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаактың өртчүлерийнги, үшкү черлерни эәлээннер.

Т. СЕМЕННИКОВА.

ЧУРУКТАРДА: өрт өжүрүкчүлериниң маргылдаазында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ӨРТТҮ ӨЖҮРЕРИНГЕ КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН

Сарыг-Сеп—районда сайзырап орар суурларның бирээзи. Ында өрттен кэмгалаар кезээ бар. Ооң коллективи— кезээде белениниң одуруунда. Эрткен чылдың социалистиг чарышжынга коллектив мурнуку черни эәлээш, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бодунуң ажылынга бердингеп кижилер, хөөчүннар ук коллективте ажылдап турар. А. Ребенков ол черниң начальныгы. Ол ажылды чаа хүлээп алган-даа болза, суурның байдалын ханы өөренип, коллективтен негелдени шыңгыыраткан. Албан черлерни, бүдүрүлгелерни болгаш чурттарга бажыңнарының байдалын олар эки билгеп турарын негеп келген. Школага, клубка, чурттарга болгаш бүдүрүлге черлеринге өртке удур ажылдакчыларны бо-ла көрүп болур. Олар өртке удур профилактиктиг хемчеглерни ап, тәйылбыр ажылын кылып турары ол.

Сарыг-Септиң өртке удур кезээниң ажылдакчылары дайынчы мергежилии болгаш өөредилгезин доктаамал сайзырадып келген. Кезектиң начальныгы, эәлчегліг дежурныйдаар кичээл бүрүзүнге чогаадыкчы арга-биле белеткеннп келген. Ынчангаш ук коллектив республикада өске профессионал мергежилдиглерден чылдың бирги черин эәлеп келгени таварылга эвес. Олардың өрт черинiң бажыңында кирерге онзагай. Оон дерилгезин өртчүлер боттары кылган. Кызыл-булуңну дерээни эки. Кичээл эрттирер, дыштанып өрээлдерниң ишти арыг-силиг, өрт херекселдерин арыг гаражта белеп кылдыр делгеп хаан.

Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини чолаачы Александр Коробейников, өрт өжүрүкчүзү Иван Кудрявцев, салбыр командири Борис Кожевников олар чурттакчыларның ынаныштыг кижилери. Владимир Жидеев, Анатолий Дорофеев, Владимир Сухов олар өрт-биле чаңгыс эвес удаа сегиржип ап, чонуң эт-севин өрттен камгалап келгем. Чурттакчылар оларны идегелдиг камгалакчыларывыс деп сеткилиниң ханызындан өөрүшкүзүн илередип орарлар.

В. САННИКОВ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалалының кидизиниң улуг инженери.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

КАНБЕРРА. СЭТА-ның корреспондентизи Алексей Ворониниң дамчыткаңы болза: Сидней мугулдурунга чедип келген ракета-биле чепсегленген «Стеррет» дээр америк крейсерни удурланыышкынның массалыг чыскаалы-биле уткаан. Чыскаалдың организакчыларының саиап турары-биле алырга, ядролуг чепсектиг бооп болур кораблъге уткуштур он-он яхталар, катерлер, шлюпкалар болгаш хемелер уткуштур үнүпкеп. Удурланыышкынның киржикчилериниң бирээзи «Стерреттиң» кырынче үне берген, ынчалза-даа ону америк далайжылар тудуп алгаш, австрали полицияга дамчыдып бергеп.

Мугулдурнуң эрнин дургаар чыскаал база болган. АКШ-тан ядролуг чепсектиг кел дивээн аалчыларның австрали порттарже киреринга хоруурун негээн плакаттарны тайбыңның талалакчылары көдүрүп алган чораан. Кожазында Чаа Зеландияның чазалың турусканы ындыг хоругдаашкынны чедип алыры—тайбың дээш австрали шимчээшкинниң кол сорулгаларының бирээзи.

Бо хүнүерде австрали порттарга келир ужурлуг «Мидүэй» авианосецке баштаткан АКШ-тың шериг-далай флодунуң корабльдериниң отрядының составында ракета-биле чепсегленген «Стеррет» крейсер база кирип турар. Чоокку хүнүер иштинде америк 9 корабльдер Сиднейге болгаш Брисбенге, Кэрнске болгаш Мельбурнга, Ньюкаслге болгаш Хорартага баар.

НЕМЕЙ ЧОРУДАР

ВАШИНГТОН. Бо неделяның төнчүзүнде «Саратога» дээр америк авианосец Мэйпорттан (Флорида штат) үнүпкеш, Чер Ортузу далайже чоруптар. Ону 14 корабль, оон иштинде ракеталар-биле чепсегленген «Вирджиния» дээр атомнуг крейсер удээр. Ол дугайын америк шериг ведомствозунуң төлээлекчизи Роберт Симс медеглээн. Оон чугаазыбиле алырга, ол корабльдерни чорудары АКШ-тың алдыгы флодунуң составында кирип турар шериг-далай күштерин «аңаа калбартып тургузары болур. «Саратога» авианосецке баштаткан каттыжыышкын Чер Ортузу далайга АКШтың «Китти хок» авианосецке баштаткан дайынчы корабльдериниң бөлүүн солуур.

Пентагонның төлээлекчизиниң чугаалап турары-биле алырга, «Саратоганың» бөлүүнден үш корабль «үе эрткен соонда» Персид мугулдурунда «Чоокку Чөөн чүк бөлүү» деп адаар корабльдерниң составындан АКШ-тың шериг-далай күштериниң үш корабли солуур. Пентагонның төлээлекчизиниң чугаалаар-биле, «Саратоганың» бөлүүнден үш корабль «үе эрткен соонда» Персид мугулдурунда «Чоокку Чөөн чүк бөлүү» деп адаар корабльдерниң составындан АКШ-тың шериг-далай күштериниң бөлүүнүң саның элээн каш корабльдерге улгаттырган туруп болур. Персид мугулдурунда АКШ-тың шериг-далай күштерининң «Чоокку Чөөн чүк бөлүүнден» аңгыда Индий океанда «Констеллейшн» авианосецке баштаткан бөлүк база бар.

(СЭТА).

БАЖЫҢ ЧОКТАР

САН-ФРАНЦИСКО. Бажың чок кижилерниң айтырыын шинтпирлээриниң онзагай аргазын Лос-Анджелестиң эргечагыргалары тып алган. Улуунуң талазы-биле АКШ-та йиги черни эәлеп турар хоорайның кудумчуларында хоргастанып чурттап турарларга бир эвес олар неделя иштинде хоорайдан үнүп чорутпас болза, оларны кара-бажыңнаарыбиле кыжанып турар.

Ол «саа» идеяның автору хоорай полициязының баштыны Дэрил Гейтс болган, ону Лос-Анджелестиң мэри Том Брэдли чугаа чокка деткээн. Оларның айтышкыны-биле полицейлер чагыларда болгаш бажыңнар ханалдарында чарлалдар азып турар. Ол чарлалдарда июнь 5-тен эгелээш «кудумчуларга чурттаарын» хоруур болгаш ону үрээнерин 500 долларга торгаар азы чартык чыл иштинде кара-бажыңнаар деп сагындырган. Аглаашкыннарга белеткеннп, эрге-чагыргалар бажың чоктарның эң-не хөй мөөңнелген черлеринче «корум-чурум сагыкчыларының» немелде отрядтарын чорудуп турар.

«Хоорай адаларының» бажыңы чок улустарга хамаарыштыр кылыр дээн истеп сүрүкчү хемчеглерге демократтыг хөй-ниитиниң килеңнээшкинни болдурган. Парлалга, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери АКШ-та безин мурнуда костүп көрбээн эрге-чагыргаларның кара туразында азжылаашкынынга шинтпирлиг-биле удурланганнар.

Лос-Анджелестиң 30 муң ажыг эр, хереэжен болгаш бичии уруглардан тургустуган бажың чок кижилериниң кончуг улуг армиязының салымчолун чигедирп-биле муниципалитет херек кырында чүүдээ кылбайн турар. Ол улус бүгү чүүлдерин оскуган—ажылын, чурттаар бажыңын болгаш хөй таварылгада бодунуң келир үезин чидиргенер. Олар кара-бажың камераларын эвес, а айыыл чок чурттаар черни хереглеп турар деп, «Лос-Анджелес таймс» солун бижээн.

Бажың чоктарны истеп сүрериниң араатанзыг планы хоорай прокурору Джеймс Ханны безин киленнеднпкен. Оларның хонар черн чок дээш, чүгле олар ядылар болгаш олардан ниитилел ойталаан дээш суд ёзугу-биле оларны мен истеп сүрбес мен деп, ол медеглээн. Ынчалза-даа прокурорга оон турар черни дораан айтып берген: «Дээрги Хан херекти полицияның кирип келгени-биле көдүрүп үндүрер ужурлуг, а бис карл-бажыңнарга бүгү кижилерге чер тыпты бээри дээш сагыш салыр бис» деп, полиция департаментизиниң баштыңы аңаа сагындырган.

(СЭТА).

ТРЭ УЛУУ-БИЛЕ ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

МАНИЛА. Филиппинныда чажыт операцияларны ТРЭ улуубиле идепкейжиде берген. Бодунуң ажылдакчыларының саны 157 турганындан 227 чедир ковудеткеш, АКШ-тың ол шпион албан чери депшилгелиг партияларга болгаш организацияларга удур демиселди чорудуп турар барынын үзелдиг чепсектиг бөлүктериниң хөделиишкиннерни күткүп турар. Мурнуунда АКШ-тың юстиция министри чораан Рамсей Кларкка баштадып алгаш, ол чуртка таныжылга ажы-чоруун кылып чораан америк юристериниң бөлүү бодунуң иletкелинде ол дугайын айтып турар. Илеткелден алган сойгалакчы фактыларны болгаш Филиппинныда политиктиг болуушкунарга америк ТРЭ-ниң дорт холгаарлап киржип турарының дугайында чүүлдерни «Малайя» солун бижээн.

Америк юристериниң эрге бөлүүнүң удуртукчузу Леонард Вейнглясс Филиппинниың соңгу чүгүнде Багио хоорайга май 28-те журналистерге чүве чугаалап тура, Филиппины архипелагтың ортулуктарынга бодунуң үр чылдыг шериг-стратегтиг эрге-ажыктарын ханды-рып алыры-биле Ак бажыңның ТРЭ-ни ажыглаар деп чүткүп турарының дугайында салтүңнерни чугаалаан. Кларк-Филдиде АКШ-тың шериг-агаар күштериниң базазынга чораш, аңаа бодунуң шериглерин хөйнү тургузарынче ажыл-херекти Пентагонның чорудуп турарының болгаш соонда барып Филиппинныны сылдыстар даймының программазын боттандырып чорударынга киристиртирер деп турарының дугайында түңнелдя Вейнглясс үндүрген.

Ындыг байдалдарда Филиппинныда Пентагонның базалары филиппины нацияның чүгле эрге-ажыктарынга бараан болуп турар дээр дугайында Вашингтонның медеглелдериниң мегезн болгаш шын эвес медээни калбаа-биле чорудуп турары билдингир.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

Кубаның хоорайларының кудумчуларында совет автомобильдер чыл келген тудум көөрүдеп турар. Изиг агаарлыг чуртка совет машиналарның эдилели база-ла экн бооп турарындан чон ону хөйү-биле садып ап турар.

ЧУРУКТА: Гавананың кудумчузунда «Лада».

О. СЕРЕДАНЫҢ фотозу.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

◆ **ХАНОЙ.** Чуртта чазыы чажар рястиң ажаап алыышкыны доостурунга чоокшулап турар. Амгы үеле республиканың соңгу талакы районнарда 700 муң гектар черниң ризи ажаттынган. Ол дээрге ында бүгү тарылга шөлүнүң 65 хуузу болур.

Тараажылар бүгү хемчеглерни ап тургаш-даа болза чуртуң кол тараазы болур бо культураның дүжүдү планда көрдүнгенинден куду болган. Эрткен сезонның агаар-бойдузу элээн берге байдалдыг болганындан кандыг-даа үнүштүг өзүлде-дүжүдү багай болган. Ындыг болзажок чурттуң тараажылары бүгү үвени агаар-бойдусче чаа кагбайн турар. Кооперативтерде болгаш бүдүрүлге бригадаларында чер ажылының дүжүктүр чоруун бедидерининиң дугайында айтырыгларны чугаалажып, ховуажылдарын ам эгелээн сезонда депшилгелиг арга-биле чорудар, бедик дүжүттүг үрезинерни ажыглаар хемчеглерни ап турар.

◆ **БУХАРЕСТ.** Румыняның улуг бүдүрүлгелериниң бирээри Ровинараның хөмүр-даш бассейниниң коллективи чыл эгезинден бээр пландан ажыр 200 муң тонна одаар чүүлдү казып тыпкан. Чурттуң өскедаа шахталары планныг онаалдаларын чеднишкинг боттандырып турар. Чижээлээргe, Плорештиниң шахтёрлары планнан ажыр 60 муң тонна, Банатаның — 70 муң тонна одаар чүүлдү хереглечилерже чүдүрүп чоруткан.

Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылды эде организатсаныныи, бүдүрүлгеге чаа техниканы шиңгээткенининң ачызында ындыг эки түңнелдер чедип алдынып турар.

◆ **УЛАН-БАТОР.** Моол Арат Республиканың эгелекчи саналын ёзугаар делегейниң ужук-бижик чылы кылдыр чарлаан.

(СЭГА).

ӨРТТҮ ӨЖҮРЕРИНГЕ КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН

Сарыг-Сеп—районда сайзырап орар суурларның бирээзи. Ында өрттен кэмгалаар кезээ бар. Ооң коллективи— кезээде белениниң одуруунда. Эрткен чылдың социалистиг чарышжынга коллектив мурнуку черни эәлээш, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бодунуң ажылынга бердингеп кижилер, хөөчүннар ук коллективте ажылдап турар. А. Ребенков ол черниң начальныгы. Ол ажылды чаа хүлээп алган-даа болза, суурның байдалын ханы өөренип, коллективтен негелдени шыңгыыраткан. Албан черлерни, бүдүрүлгелерни болгаш чурттарга бажыңнарының байдалын олар эки билгеп турарын негеп келген. Школага, клубка, чурттарга болгаш бүдүрүлге черлеринге өртке удур ажылдакчыларны бо-ла көрүп болур. Олар өртке удур профилактиктиг хемчеглерни ап, тәйылбыр ажылын кылып турары ол.

Сарыг-Септиң өртке удур кезээниң ажылдакчылары дайынчы мергежилии болгаш өөредилгезин доктаамал сайзырадып келген. Кезектиң начальныгы, эәлчегліг дежурныйдаар кичээл бүрүзүнге чогаадыкчы арга-биле белеткеннп келген. Ынчангаш ук коллектив республикада өске профессионал мергежилдиглерден чылдың бирги черин эәлеп келгени таварылга эвес. Олардың өрт черинiң бажыңында кирерге онзагай. Оон дерилгезин өртчүлер боттары кылган. Кызыл-булуңну дерээни эки. Кичээл эрттирер, дыштанып өрээлдерниң ишти арыг-силиг, өрт херекселдерин арыг гаражта белеп кылдыр делгеп хаан.

Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини чолаачы Александр Коробейников, өрт өжүрүкчүзү Иван Кудрявцев, салбыр командири Борис Кожевников олар чурттакчыларның ынаныштыг кижилери. Владимир Жидеев, Анатолий Дорофеев, Владимир Сухов олар өрт-биле чаңгыс эвес удаа сегиржип ап, чонуң эт-севин өрттен камгалап келгем. Чурттакчылар оларны идегелдиг камгалакчыларывыс деп сеткилиниң ханызындан өөрүшкүзүн илередип орарлар.

В. САННИКОВ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалалының кидизиниң улуг инженери.

ЭДЕ ТУРГУСТУНААЛ

Ажыл чылдыр хөй сөс эдер,
Арагалаар, кончаа сүрер —
Хөйнүң ижин кылыксавас
Хөөремиктер, кичээниңер!
Даамай хөөнге алзывыткаш,
Тавaар орган үе эрткен.
Бюрократ, чалгаалары
Бүгү улус буруу шапкан.
Чашпаа, хопчу, ажырымчы,
Чазыйлар ам кезей берген.
Оорларның, хээлилээрлерниң
Оруктары дуглаттынган.

Революсту чаартылга
Ие-чуртта калбарбышаан,
Эчис түңнел экижизин,
Эде-хере тургустунаал!

И. ПРИНЦЕВ.

СИГЕН КЕЗИКЧИЛЕРИ

Кезер сиген терең-терең,
Кадыыр бизи кылаш-кылаш
Шыңганнары мөчек-мөчек
Шыырак эрлер сергек-сергек.
Орайтааже, сериин турда,
Олар улам шалып-дүрген.
Чайганыры бир аай дең-дең,
Шалыштары биске кың-кың.
Чаагай чыттыг кескен сиген
Чалгыглар боол херлип орда.
Хая көрнүп, дериин чодуп,
Катсы-хөглүг тургулаарлар.

К. ЭКЕР-ООЛ.

КЫШКЫ ЧЕЛЭЭШ

Сыгырарган хүннүң карaa
Сыргаланып кылаңнай-дыр.
Кайгамчыктыг кышкы челээш
Каазын көрдүм,
Алдын-Доос-ла!
Чүлдү-чүрээм өөрүшкүден
Чүглеттингеш, ырлай берди:
Кышкы челээш көрген кижи
Кырывас деп улус сөглээр.
Көстүктүг хүн ширээзинде
Хөглүг сүргей чазанып ор.
Чайыр алдын эртинезин
Саарып ойнап чайганып ор.

З. НАМЗЫРАЙ.

СОНУУРГАКТАРГА

ФАНТАЗИЯ

СОНУУРГАКПАЙ

Индияның мурнуу чүгүнде бо онзагай дуганның баштайгы кадын 400 чыл бурунгаар салган. Ындыг-даа болза оон тудуу чаңгыс чүс чыл дургузунда доозулбаан. Ону чүгле 1979 чылда эде кылгаш, тудуун доосkan. Ол ам Азияда эң улуг дуганның бирээзи болуп турар.

КУР. Бүгү-кыдаттың цирк уран чүүлүнүң ийиги конкуруу республиканың эң улуг хоорайларының бирээзи — Шанхайга эрткен. Аңаа чурттуң булуңнарындан кыдат циркти барык 600 хире мастерлериниң күүселделери бүдүн неделя дургузунда дөрт аренага уламчылап келген.

ЧУРУКТА: күүселдеде «Арзылаңнар танцызы».

Улуг Октябрь-биле салым-хуузу холбашкан бир онзагай бүдүш-шынарның эрес-дидим кижилери социалистиг Ада-чуртунга кызыгаар чок бараан болур өндүр чаагай херекке бодунуң амыдырал-чурттталгазын бүрүн берген. Ындыг кайгамчык кижилерниң бирээзи—«Кан канчап катканыл?» болгаш «Шуургандан төрүттүнгеннер» деп өлүм чок чогаалдарның автору Николай Островский. Ооң ат-алдары бүгү делегейге билдингир. Ооң ады чаныш-сыныш чок шыдамыккай чорукка, революсчу чаагай херектерге бодун чүмү-биле бараалгадырынга үлегер-чижек боop турар. Николай Островскийниң дугайында чугаалап бээри-биле чогаалчының кадайы, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Раиса Порфирьевна Островскаядан журналист Е. Гильманов дилээн.

ЫРЫДА ДЕГ АМЫДЫРАЛ

— 1926 чылда мээң авам шаандакы эжинден чагаа алган. Аарыг оглум дүрген сегиир дизе, мурнуу чүкке дыштанып баар болза эки дээрзин эмчилер сүмеледи деп бижээш, Коляны хүлээп алырын авамдан дилээн. Бис ынчан Новороссийск хоогунда ажылчын суурга аргажок тар бажыңга чурттап турган бис. Ынчангаш ол дилег авамны өөрткен деп чугаалап шыдавас мен. Ооң бир чылдагааны аарыг кижиге оруну каяа салып бээрни безин баштай шиитпирлеп чадап турган бис, бажыңның тары ындыг кончуг болган.

22 харлыг Островский ынчан узун, арганы аажок, эктинде костюму шоодай ышкаш бөлбүргей кылдыр кезүлген. Чидиг саргыл карактары арын-шырайының ак тос апарганын көргүзүп турар. Чүгле колдуктааш дузазы-биле арай боорда шимчээр. Эрес-маадырлыг чүве ында көңгүс. Ынчалза-даа ол оолду аажок сонуургап, хайгаарап көрүп турган мен. Ынчан бистиң ол черивиске кайда-чүде ыракта төөгүлүг болуушкуннарның ужу-кыдыы дыңналып кээп турган. А бистиңиде кайда-ла-бир чаа оран-делегейден келген бир онзагай, ананы эвес салым-чолдуг кижи.

Ону кайгап магадаарының чылдактары хөй турган. Николайның аарыг-биле канчаар эрес, шыдамык демисежип турганын көрген мен. Буттар мунчуп, одуга бербезин дээш ырак черге кылаштаарынче ол бодун албадап турган. Колдуктааштыг хүнүң-не хоорай кирер, а ол дээрге аңаа чедир үш километр болгай. Бир-ле катап соок күзүн, суггур чаъс кудуп турда, малгаш идикке чоржакталып турда шимчеп чораш, ол херим адаанда чарик черде үвүр-савыр союндактар аразында бир-ле бичии борбак чүве чыдарын көрген. Чоокшулап келгеш, топтап көөрге, бичии оол биле ыт болган. Доңмазын бодап, бичии оол ыдын бодунче так чыыра куспактап алган чыткан. Ындыг бажың чок уруглар ынчан хөй турган. Ынчангаш улус ону тоомчага албас, чаңчыгып калган. А Коля ыттыг оолду ап алган. Боду безин тар берге байдалда чурттап турган, ону чоор кижи боор деп бодаан бис. Ыттаа ажырбас, а оолду ажаар, карактаар болгай! Ынчан хеп чуп алыры безин берге: ыяш чарар, суглаар, ону изидер... Ам артында орай күс турган. Ооң аажок хирлиг, ойбак-самдар идик-хевинден эъди көстүп орар. Чуңдургаш, хевин солуптарывыска оол дээрге кылаң тас апарган! Ооң өөрүшкүзү хайныгып, карактарының оттугаштары кыптыгып турганын ам-даа сактып чоруур-дур мен... Ол бистиң аравыска өскен. Чогум-на ол өйде буянныы, ак сеткилдиг дээш Островскийге ынакшыл берген чадавас боор мен.

Островский улус-биле ижиккара чок чугаалажыр, чылыг чымчак, ак сеткилдиг чораан. Хайлыг човаланчан ундарааш, хол боозу-биле бир-ле катап боолаанып тар деп барганда, ооң ол төлептиг мөзү-шынары ону камгалаан. Ол берге минуталар сөөлүнде бирын «Кан канчап катканыл?» деп романда илереттинген. Сактып көрүңер: хол боозун тавaар уштуп эккелген, боо унунуң үдү ооң карактарынче сүртенчиг кылдыр ыштаай бергенин» көргеш, ол боду чугаалаланган: «Берге байдалдан ынчаар адырлыры дээрге, эң-не чиик болгаш кортук чорук-тур. Демир дээрбектен уштунар дээш шупту чүвени кылган сен бе? Амыдырал шыдажыр арга чок берге болуп кээрге безин чурттаарынга «дадыгарын билип ал. Амыдыралыңны ажыктыг кылдыр тургус».

Маяковскийниң элээн хөй шүлүктерин Островский шээжи билир турган. Ынчалза-даа шүлүкчүнүң амы-тынынга боду четтингенин Островский кажан-даа өршээвейн чораан. Владимир Владимирович, Островскийниң-биле, ол хире мөге шыырак кижи хөйнү кылыр ужурлуг турган!

Николайның сыртыының адаанга октап каан хол боозу кезээде белен чыдып турган. Ону мен ында-хаая адырып, аштап-чүлгүп, үстеп, октап каап турган мен. Ону аңаа 1923 чылда контрреволюстуг дээрбечилер-биле чидиг демиселдиң үезинде берген. Дөжектен туруп албастай бергенде безин ол чарылбас боозун бодап келгеш, чартык кезиим дайынчы-дыр мен деп санап турган.

Островскийге ном бижиир деп бодал кажан тыптып келгенил деп айтырар боор-дур. Новороссийскиге баштайгы берге кыш эгелеп турда, Николайның орунунуң чанынга кежээниң-не үр олургулаар бис. Ол бисти чалгааратпас дээш чоокку эрткен үениң солун төөгүзүн — Кызыл Шеригге турган ак поляктар-биле канчаар демисежип турганын, канчап балыгланганын Киев хоогунга узкоколейканы канчаар тутчуп турганын чугаалап бээр. Ындыг янзылыг болуушкуннардан аныяктарга тоожу бижиир күзел төрүттүнген деп сөөлүнде ол чугаалаан.

Карактары көстүр турда амыдыралының берге үе-шактарында ол Т. Шевченконуң «Кобзарь» деп номун номчуур турган. Ону ол кая-даа ап алгаш чоруур. Ол номунуң дашты үстүп-частып, элеп калган. Ол ам Островскийниң музейинде кадагалаттынып чыдар.

Островский хүн бүрүнүң амыдыралындан чыда калбас турган. Карактары көзүлбестей бергенде, чаа солун номчуп бээрге, ол таалап дыңнаар. А кажан радиоприёмник тыптып кээрге аажок өөрээн. 1928 чылда карактары шуут көзүлбестей бээрге, орундан ол турбастаан. Ол чылын биске амыдыраары берге апарган. Карточка системазы турган. Николай инвалид дээш 35 акша алыр турган. Бис ынчан Сочиге чурттап турган бис. Николайны эмнеп, ажаап карактаар дээш мен ынчан ажылдаар аргам чок турган. Өг-бүле тудуп бадылашпайн турган бис. Ынчап баарга, Островский мени бажың ажылчыны кылдыр кирип бижиткен. Оон карточка алыр эргелиг апарган мен. Шору делгем бажыңга-даа чедингеп бис.

Ном бижиириңге мээн киржилгем шоолуг эвес болган. Мээң мурнумда-ла ном тургустуна берген турган. Сочиге тургаш, 1930 чылда партияның хүрээлелинден үндүрүпкенин ол дыңнап каан. Ол аңаа коргунчуг согуг болган! Ынчан ном тургузуп, кидин ажылдап турган үези ол. Ол медээ аар-берге болза-даа ундараваан. Шынчы большевик чоруун көргүскен. Соонда ол частырыгны эткенер.

«Кан канчап катканыл?» деп ном үнүп кээрге, А. М. Горькийниң адын салганы Чогаалчылар эвилелинге кежигүн кылдыр хүлээп алган билетти холга туткаш, аажок өөрээн. Ленин орден-биле шаңнаткан. «Шуургандан төрүттүнгеннер» деп номну бижип эгелеп тургаш, Украина комсомолунуң IX съездизинге радио дамчыштыр чүве чугаалаан. Улуска ындыг херектиг кижи-дир мен деп чүвени билгеш, улам өөрүүр, аас-кежиктиг турган.

«Кан канчап катканыл?» деп ном үнген соонда чурттуң чүк-чүгүнден чылыг чымчак сөстерлиг чагаалар эндере шуужуп кээп-ле турган. Москваның төп почтазынга Островскийге почта чедирер тускай почтачыларны тургускан. Ол чагааларның хавынга хөй нуруузунда-ла: «Москва. Павел Корчагинге» деп бижээн болгулаар.

Павел Корчагин фашистерни узуткаарынга кайы хире дузалап турарының дугайында дайынчылар болгаш командирлерден медеглээнин 1943 чылда фронт кирип чораан чогаалчылар А. Серафимович биле Б. Пастернактан өөрүп дыңнаан мен...

Кайы-даа үеде Николай Островскийге, ооң маадырларынга номчукчуларның соксаш дивес сонуургалын анализтээн бир сураглыг, хоочун чогаалчының мындыг сөстерин черле утпас-тыр мен: «Талантылыг чогаалчылар бистиң чуртувуста хөй. Ынчалза-даа Островский бүгү делегейде чүгле чаңгыс».

«Правда» солундан очулдурган.

ӨӨРҮШКҮ

Аяс-оолдуң өөрээни арнындан-на илдең турган.

— Чүү кончуг амырап турар кижи боор сен, шаңнал аптың бе? — деп, ужуражып келген эжи Эрес оон айтырган.

— Ийе, шаңнал алгаш, өңнүг телевизор садып алдывыс.

— Ооң үрелиичели кончуг дээр болгай, ам-даа бичии маңаан болзуңарза эки турган эвес ыйнаан?

— Үш неделя ажылдааш, дүүн үрелип калды, ынчангаш өөрүп чоруурум бо.

— Улуг өртек-биле садып алган эди үрелип каарга, амырап чораан кижини, мынча казымда, көрбээн мен.

— Ам көргениң бо-дур. Шынап-ла, сеткилимниң ханызындан өөрүп тур мен, эжим.

— Ужуруң билбейн-дир мен, тайылбырлап берип көрем.

— Хамык ужур кадайымда. Телевизор мурнунга олуруп алгаш, кижи шуут амыратпас кижи ышкажыл: «дөө артистиң кулакка сугары көрдээн, меңээ ындыг кызыл сырга херек. Бо интерваю берип турар инженерниң костюмунуң онзазын аа, меңээ база ындыг өңнүг костюм херек» дээш-ле олуруп бээр. Оон аңгыда чараш чурумалдыг черлер көргеш, ол черге барган болза, ол чурттуг көрген болза, меңээ турисчи путёвкадан тып бер дээр. Миллионер эвес мен, ынча хөй акшаны кайын тывар мен.

Ам телевизор үрелип каарга, ооң көөр чүвези бар эвес. Өнер-оол суг өңнүг телевизор садып алган-дыр, бис база садып алалы дээш кулакты коңгалап тургаш, саттыртып алган чүвези ол-дур. Ыя аразында эрги телевизорун дуңмаларынга, кончуг кижи болуп, белекке берип алган дивес сен бе. Катап барып негээри эпчок болгай. Биске үреличел телевизор кылып чадап кааныга бүдүү ыштимде өөрүп чоруурум ол-дур ыйнаан.

В. МОНГУШ.

АЛДЫН БАЛЫК

● Өске чогаалдарны өттүндүр ●

Байырлалдың столунга балык чокка канчап олуртунар. Инспектор Даңзы-Белек Дазыл-оолович шагдан бээр билири, ээтпекке чедип келген. Өрү-куду көрдүнген. Кижилдаа чок. «Балык инспектору» деп хажыызында бижиктиг сарала хемезиниң өртээн сугже шывадапкан.

Таптыг-ла бо үеде, частың башкы байырлалының бүдүүзүнде билек хире кадыргыларны кочал иштин ол алыр чаңчылдыг. Бөгүн албас болза, суг дажып, дунчу тарай бээр. Даңзы-Белек Дазыл-оолович далашканда азы төтчеглекчилер туда бергенде, дулгу мойну мычык кызыл апаар кижи. Тазарып калган тейин холу-биле суйбагылап, чүкпүр шоодайда четкизин эремче кирип каапкан.

Даңзы-Белек Дазыл-оолович четкизин ушта соп эккелгеш, чүрээ уштуна бер часкан. Аңаа эвес, алдын балык чиңге четкиниң удазыннарында орааштынып, дывылап чыткан. Тоолда ындыг эвейикпе дээш, сугже салыпкан.

Ийи дугаар октаан. База-ла алдын балык. Үш дугаар четкилээн. Биезги-ле алдын балыы чакпа чайып, ойнап чыткан. Оозу артында кижи ышкаш аас-сөстүг апарыптыр.

— Амы-тыным ап көрүңер, акым! Мени сугже салбайн көрүңер! Кышты өттүр төккен боктан бо олааның докпак-байлаңы безин артпады. Мени бажыңыңга азырап көр...

Алдын балыктың чаныпчапшыыры дам барган. Сени каяа, чүге азыраар кижи мен деп, инспектор тайылбырлап-даа чадаан. Даңзы-Белек Дазыл-оолович хемезин чежип, моторун хөделдиргеш, алдын балыын барып салыпкы дег дамырак суглуг чер дилеп чорупкан. Таптыг арыг суглуг дамырак бодаарга, черле башка кирбес. Хемни өскеп-өскеп, мүн-не чүгээр арыг суглуг черге барган, алдын балыынга канчап-чоок-даа тургаш сутву арыгладыр хемчеглерин алырын аазап тургаш салган.

К. СУЯҢ.

ЦИРККЕ 60 ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Бо чорук англи хоорай Шеффилге болган.

Даш чадып каан кудумчуга чыткан кижиниң кыры-биле хөмүр-даш чүдүрген машина оожум эрте берген. Ол кижи оон тура халып келгеш, онза чүү-даа болбаан чүве дег, хүлүмзүрүп, чыылган чонче мөгейгилеп каап турган. Ол кижини улус Самсон дижир, а ооң чогум ады — Александр Иванович Засс.

Александр Иванович циркке ажылдап турган. Ол аътты чүъктеп алгаш, азы кырында танцычы кыстыг пианинону көдүрүп алгаш, аренага үнүп кээр. Ол ужу-бажында кижилерлиг узун демирниң ортузундан диш-биле ызыргаш, бедидир көдүрүптер. Циркте үстер-боозундан 90 килограмм борбак окту боолаптарга, 8 метр черден сегирип алыр турган. Ол калбак ыяш кырынга 20 кижини тургускаш, холу-биле көдүрүптер. Ол калбак ыяшка кожайтыр хап каан кадагалар кырынга чанагаш чыткаш, 500 килограмм дашты ийи холдап көдүрүптер. Ол демир илчирбелерни салаалары-биле, хөрээ-биле үзе тыртыптар, дагаы ээй соптар, чоон демирлерни удазынгылаштыр дүүптер болгаш өске-даа кижи күш четпес мергежилгелерни кылып турган.

Александр Засстың көргүзүглерин чон кончуг сонуургаар. Ынчалза-даа ооң магадоду шоолуг эвес — бедии 167 см, деңзизи 80 кг четпес, хөрээниң долгандыр хемчээли 96—119 см. Ол боду «кол-ла чүве — кижиниң шыдамыы, сиирлериниң быжыы болгаш шыңганнарны башкарып билири» деп чугаалап чораан.

Александр Засс 1888 чылда Литвага төрүттүнген, аныяк чылдары Саранскиге эрткен. Ол хөй уругларлыг, шуптузу бажыңга, садка, огородка ажылдап билир өг-бүлеге төрүттүнген. Бичии Саша эки эштир, аътка шавар, конькилиг маңнаар турган. Ол 12 харлыында циркти бир-ле дугаар көрген болгаш цирк артизи болурун шиитпирлээн.

Александр мөгелер дугайында номнар номчуур турган. Ол үениң шыырак кижилериниң бирээзи болур Евгений Сандовтуң «Күш болгаш канчап күштүг болуру» деп номун номчаан. Сандов ол номга бодунуң канчап күштүг апарганын болгаш гантели-биле кылыр он сес мергежилгени бижээн. Саша гантелдяны, штанганы даштар болгаш ыяштар бөле шарып турган боду кылып алган. Турник база кылып алган. Чүткүлдүг белеткел эгелээн. Ол Анохинниң тускай гимнастиказын, Гаррисонуң аар чүве көдүрер мергежилгелерин, Иттманның ботка удур мергежилгезин шиңгээдип алган. Удавaанда Александр 66 кг деңзилиг турган, 80 кг-ны чаңгыс холдап көдүрүптер, чаңгыс холдап турникке каш катап тырттынып, аът кырынга тырыкыландыр шураптар апарган.

Ачазы Александрны паровоз машинизинге өөредип алзын дээш Оренбургче чорудупкан. Оон ол бүдүү Аджиевскийниң цирк бөлүүнге кирип алган. Баштай кара ажылчын, оон аът мунукчузу, агаар гимназы болган. Анатолий Дуровка дузалакчылап-даа турган. Юпотовтуң бөлүүнге Александр ёзулуг артист болган: чаңгыс холдап үш кижини көдүрүп, ийи кижилиг калбак ыяшты диш-биле көдүрүп, дагаларны ыргайтыр тудуп, бир сандайга бажын, өске сандайга ээжезин салгаш, үш кижини хөрээниң кырынга көдүрүп турар болу берген.

1914 чылда делегей дайыны эгелээн. Александр Винтавтың 180-ги аъттыг шериг кезээнге барган. бир катап ооң аъдын балыглаптарга, ону чүъктеп алгаш, бодунуң кезээнге эккелген. Элээн үе эрткенде бодунуң ийи будун ок салбарлай шаапкан. Ону австри шериглер тып алгаш, туттурган шериглер госпитальынче чорудупкан. Аңаа буттарын шуут үзе кезип кааптар часкан. Экирээн соонда каш катап дескеш, эң сөөлүнде алдыртпайн барган.

Александр Клашвор хоорайга Шмидтиң цирк бөлүүнге таваржы берген. Ол циркке ойнап эгелээн. Ооң адын чарлалга Самсон деп каан. Удавaанда циркке хоорай комендантызы келгеш, бо хире шыырак кижи чүге австри шеригде эвезил дээрзин сонуургай берген. Самсон туттурган орус шериг дээрзин билип алган, бажыңнап, эттеп пат болган. Оон илчирбелээш кара-бижыңнап каарга, илчирбезин үзе соккаш, соңга караның демирин ыргайтыр тырткаш, дургуннап чоруй барган.

Александр Будапештиге келгеш, чүдүрүкчүлей берген. Удавaанда венгр Чая Яноштуң цирк бөлүүнге кирген. Оон эгелээш, хоорайлар болгаш чурттар кезип чорупкан. Ол циркке 60 хире чыл дургузунда бараан болган. Демир Самсон — Александр Засс 1962 чылга чедир чурттаан.

Юрий ШАПОШНИКОВ.
(«Знание — сила» сеткүүлден)

КЫМНЫҢ ДИЖИ ААРЫВАЗЫЛ?

Индияның соңгу чүгүнде Ладакх дээр сынның бичии-даа, улуг-даа чурттакчылары диш аарыыр деп чүве билбес. А ында сугларда диш картын быжыглаар фтор чок, кижилер диштерин база чүнүң-даа-биле чүгбас боол-тур. Кол-ла чылдагаан оларның чемиинде деп шинчилекчилер санаан: арбай далганы, рис, редька, морковь, картофель, шай болгаш өшкү сүдү. А эътти, чигирни олар барык-ла чивес.

ОШКАШКАН ДЭЭШ ТОРГААЛ

Хем кыдыында кудумчуга өшкажыпкан дээш ийи аныяк кижини бахрейн судьялар чүс динар акшага торгаан. Бахрейнде ислам моральды эп шыыгы сагып турар. Торгаалдың түңү ийи кижиге деңге үлээн.

ЭҢ-НЕ УЗУН

70 харлыг эквадор шүлүкчү Жозе Румазо туруп көрбээн узун шүлүглелди чоокта чаа бижип доосkan. Ол ону 30 чыл иштинде бижип келген. Ном 5000 арынныг болгаш ында 230000 дөрттээн шүлүктер бар.

СПИД-ТИҢ НЕПТЕРЭЭШКИНИ

Май айда делегейде 49677 кижи ол аарыгдан аарып турар деп тодараткан. Бир ай мурнунда турганындан ол 6,5 хуу хөй. Ол дугайын Делегейниң кадык камгалал организациязының (ДКО) төлээзи Женевага болган парлалга конференциязынга дыңнаткан. Организмниң камгаланыр аргазын чидирер ол аарыг ам 112 чуртта бар, ооң мурнунда айда ол 101 чуртка турган. «XX чүс чылдың халавындан» аараан бүгү-ле кижилер ам-даа четче тодараттынмаан, оларның ниити саны 100 муңдан эвээш эвес деп, специалистер санап турар.

РЮКЗАК — МОДА

АКШ-та ам эң-не чаа мода — рюкзак чүктээри. Ооң хемчээли бичии, янзы-бүрү хевирлиг, чүзүн-баазын өңнүг. Рюкзак ам чүгле аян-чорук кылырынга азы садыглаарда ажыглаттынар эвес, а хүн бүрүнүң эди апарган. Шилгедек чараш кыстарга ол сумканы солуур, студентилер аңаа конспектилерин сугар, албанхаакчылар ону портфель орнунга ап чоруур, документилерин шыгжаар. «Кейстер» — «дипломаттар» эргинжирээн деп ында санап турар, оларның орнунга рюкзак кээр. Оозу кандыг чүве ийик, ынчалза-даа Нью-Йоркта бир улуг магазин эрткен чылын 1200000 рюкзакты саткан.

ШЫДЫРААГА КОМПЬЮТЕРЛЕР УТКАН

Чоокта чаа АКШ-ка шыдыраа талазы-биле ажык чемпионат болган. Аңаа даштыкы гроссмейстерлер-биле кады 9 компьютер киришкен. Дыка хөй сурагжаан мастерлер ЭСМ-ге уттурганнар. Электроннуг удурланыкчызынга бир-ле дугаарында дуржулгалыг америк шыдыраачы Штраус дужуп берген.

ЧАА АЖЫЛДАКЧЫ

Стенли деп шолалыг тюлень чоокта чаа Нью-Йорк полициязының ажылдакчызы апарган. Тускай өөредип каан ол амытан далай дүвүнден янзы-бүрү чүүлдер дилээр, ол кем-херек үүлгедикчилериниң сугже октапкан истелгеге барымдаа болур чүүлдерни, кол нуруузунда ок-чепсекти тып турар.

БИЛЬЯРДТЫН ЧУРТУ КАЙДАЛ?

Ук сөс ийи сөстен тургустунган: француз «бил» — шарик, англи «ярд» — узунунун хемчээли. Ынчалзажок бильярдты Европага эвес, а шагшаанда Индияга азы Кыдатка тывылган деп турар. XVII чүс чылда Англияга ол оюн келергей мөөрейлиг апаарга, хааның чарлыы-биле хөй-ниити черлеринге ону ойнаарын хоруп-лаа турган.

ЭЛДЕПТИГ ЧИЗЕ

Римден чүс хире километр черде дагда турар бөрүлерниң элдептиг чизезин итали эртемденнер чорутkan. Истеп санаар аргадан уштунгаш, аңнарның үнүн тодарадыр тускай аппаратураны олар тургускан.

Араатаннарның «дылынга» «Бис мында бис, девискээр бистии» деп медээни берген соонда, бөрүлер үн берип улуй бээр, ону магнитофонга бижиткен. Шак мындыг бир янзы «интервью» оларның саның тодарадырынга дузалаан деп «Нойес Дойчланд» солун дыңнадып турар.

ЧЕР ИШТИНИҢ ШЫГЖАМЫРЫ

Хөмден, ыяштан, шилден кылган идик-хеп, дериглер болгаш акшалар... Оларның хары муң ажып турар. Тартунуң хоорай музейинде ол экспонаттарны делгээн.

Кудумчуларны казып турда тывылган бо шыгжамырда шил кубоктар, венеция шилиниң артынчылары бар болган. Ол Европада эң улуг тывыш болур. Ыланғыя Лятте кудумчузундан хөй чүүлдер тывылган. Моон VII век эгезиниң кылыгларын, оду чедип чүс чыл бурунгаар өшкен он үш каң хайылдырар печкаларны тыпкан. Чоокта чаа ажыттынган делгелгени сонуургал улуг болуп турарын «Совет Эстония» солун бижип турар.

ТВ

ИЮНЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— — «Үе». 8.15 — ССРЭ-ниң ИХМ Иштики шериглер Эргелелиниң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 8.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 — «Салгаашкын». Уран-чечен фильм. 10.45 — А. С. Пушкин — «Медный всадник». ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Папанов номчуур. Фильм-концерт. 11.10 — «Кабулдан самолет». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.10 — А. Аренский — «Силуэттер». Фортепиано дуэди. Л. Делова биле М. Волчок күүседир. 12.25 — «Объектив». Пушкинниң черлери-биле. 12.55 — «Хөй-ниитиниң бодалы». Ортумак школаның Устав телевиделиин чугаалажып тур. 13.55 — Пхеньянда делегейниң музыка фестивалы. (КУДР). 14.10 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези. 15.25 — Улусчу чогаадылганың «Радуга» делегей фестивалының телепрограммазы. «Николай Гедданың концерттеринде» (Швеция). 16.00 — «Дириг амытаннар дугайында». 17.00 — «Резонанс». Чоокку Чөөн чүкте шенелделер үези. 18.30 — ТТ болгаш БР-ниң эстрада база симфония оркестриниң концерти. 18.55 — Суриков дугайында док. телефильм. 19.05 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Төөгүнүң өшпес одуругалары. «Чээрби хонук дайын чок». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде «Сактыышкыннар бижип тур бис». РСФСР-ниң улустуң артизи Е. Весник чорудар. 23.30—23.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Пионерия». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Тураскаал». А. С. Пушкинге тураскааткан. Фильм-концерт. 10.20 — Бистиң садывыс. 10.50 — «Аарберге оруктар-биле сылдыстарже». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 13.10 — В. Кикта. Балет «Дубровский». 14.25 — «Хадыыр-сарыг». Мультфильм. 14.45 — Бокс. Европа чемпионады. Чартык финал. 15.45 — А. С. Пушкинниң чогаалдарынга литературлуг композицияны ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Ефремов күүседир. 16.25 — «Пушкин болгаш Пущин». Док. телефильм. 17.35 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Греция биле Испанияның шилиндек командалары ойнаар. 18.15 — А. С. Пушкинниң романстарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Днишев ырлаар. 19.05 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Югославия биле Францияның шилиндек командалары ойнаар. 19.45 — Теннис кичээлдери. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Үш койгун». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Илла. Хайгаарал пуниктузу». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. (Италия). 1-ги сериязы. 22.35 — «Херсонеске өскерилбес мен». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.50 — Баскетбол. Европа чемпионады Эр кижилер. Югославия биле Испанияның шилиндек командалары ойнаар. 23.40 — 00.15 —«Дружба». Чадаг-терегеге маргылдаалар.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус чылыыр, чамдык черлерге 1 градус чылыгдан 4 градус чедир соор.

Кызылга чагбас, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Агаарның температуразы 6—8 градус чылыг, хүндүс 21—23 градус соок болур.

КИНО

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 11.00, «Новые амазонки» 9.00, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трое мужчин и младенец в люльке» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Операция «Скрипичный футляр» 10.50, 12.30, «Кин-дза-дза» 14.10, 20.10, «Сиртаки» 16.40, 18.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Без срока давности» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Двойной обгон» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3523.
ТС—00657